

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΤΟΣ 1ον

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1946

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

ΥΠΟ

ΑΧΙΛΛ. ΓΡΗΓΟΡΟΓΙΑΝΝΗ

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

I. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

1.—*Ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξις.*— Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης ἡ Ἑλλάδα ὅπως καὶ ὀλόκληρη ἡ Βαλκανικὴ εἶναι περιοχὴ οἰκονομικὰ καθυστερημένη. Οἱ ρίζες αὐτῆς τῆς καθυστέρησης βρίσκονται στὸν 15ον αἰῶνα. Κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Βυζαντίου καὶ μὲ τὴν ἐμπορικὴ πρωτοβουλία τῶν Ἰταλικῶν δημοκρατιῶν μιὰ ἀξιόλογη ἐμπορικὴ κίνησις εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐκδηλώνεται ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ στὴ Νότια Βαλκανικὴ. Τὴν κίνησις αὐτὴ τὴν ἀνέκοψε ἡ τουρκικὴ κατάκτησις ποὺ ἐπέβαλε στὶς κατακτημένες χώρες τὸ ἀσφυκτικὸ σύστημα τοῦ Ἰσλαμικοῦ φεουδαρχισμοῦ. Σύγχρονα ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ ἀκρωτήριου τῆς Καλῆς Ἑλπίδας μετατόπισε πρὸς τὶς χώρες τοῦ Ἀτλαντικοῦ τὸ κέντρο τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἔσπρωξε ἀκόμη περισσότερο τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο στὴν ἀφάνεια. Ἔτσι γιὰ πολὺ καιρὸ στάθηκε ἄγνωστη στὰ Βαλκάνια ἡ καπιταλιστικὴ κίνησις ποὺ ἀπ' τὸν 17ον αἰῶνα σημειώθηκε στὴν Εὐρώπη.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ διαρκὴς τάσις τοῦ καπιταλισμοῦ γιὰ ἐξάπλωσις καὶ οἱ ἀπαρχές τοῦ σχηματισμοῦ τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς, προκάλεσαν μιὰ ἔντασις στὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές τῆς Δύσης μὲ τὴ Ρωσσία καὶ τὴν Τουρκία. Ἡ κίνησις αὐτὴ πέρασε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος στὰ χέρια ἐλλήνων ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν, ποὺ τοὺς εὐνοοῦσε ἡ γεωγραφικὴ τους θέση, καὶ κατέληξε στὴ δημιουργία τῶν πρώτων ἐλληνικῶν ἐμποροναυτικῶν κέντρων στὴν Βαλκανικὴ. Ἀπ' τὰ κέντρα αὐτὰ ξεκίνησε ὁ ἐλληνικὸς καπιταλισμὸς. Λίγο ἀργότερα ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἔσπασε τὶς κοινωνικὲς σχέσεις τοῦ τουρκικοῦ φεουδαρχισμοῦ, ποὺ ἔφραζαν τὴν ἀνενόχλητη διεξόδου τοῦ νεοελληνικοῦ ἐμπορίου στὴ Βαλκανικὴ ἐνδοχώρα (περι-

ορισμοὶ στὴ συγκοινωνία, ἔλλειψη ἀσφάλειας, διομολογήσεις, τσιφλίκια, θρησκευτικὸ δίκαιο, φορολογικὴ καταπίεση, διοικητικὴ παραμέληση). Μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἐλεύθερου βασιλείου συνέβη στὸν ἑλληνικὸ καπιταλισμὸ τοῦτο τὸ σημαντικό: οἱ πρωτῆτερα διεσπαρμένους στὴν Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία δυνάμεις τοῦ ἀπόχτησαν γιὰ πρώτη φορὰ ἓνα περιορισμένο ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὸν τουρκικὸ φεουδαρχισμὸ πλαίσιο.

Μέσα στὰ στενά, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαστήματα διαρκῶς εὐρυνόμενα, ἔθνικὰ αὐτὰ πλαίσια, ἡ παραπέρα ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ προσδιορίστηκε ἀπὸ δύο εἰδῶν παράγοντες: παράγοντες γεωοικονομικοὺς καὶ παράγοντες πολιτικοστρατιωτικοὺς. Ἡ μικρὴ ἔκταση τῆς χώρας, τὸ ἄγρονο της ἔδαφος, ἡ ἔλλειψη σοβαρῶν πρώτων ὑλῶν καὶ—γιὰ τίς πρώτες μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία δεκαετηρίδες—οἱ καταστροφές ἀπ' τὴν ἐπανάσταση δὲν ἔδιναν μεγάλες δυνατότητες γιὰ μιὰ ἐγχώρια καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση. Ἐπὶ πλέον, γιὰ πολιτικοὺς λόγους, τὸ ἑλληνικὸ ἀστικὸ κράτος ἄφισε γιὰ ἓναν αἰῶνα τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα ἄλυτο καὶ ἐμείωσε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν παραγωγικότητα καὶ τὴν ἀγοραστικὴ δύναμη τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου. Ἡ χαλαρότητα αὐτῆ τῆς ἐσωτερικῆς οἰκονομίας ὠδήγησε τὴν ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη σὲ μιὰ ἄλλη διέξοδο γιὰ νὰ λύσει τὸ οἰκονομικὸ της πρόβλημα: σὲ μιὰ συνεχῆ πολεμικὴ ἀπολυτρωτικὴ προσπάθεια ποὺ κατέληγε σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Αὐτὸς ὁ πολιτικοστρατιωτικὸς συντελεστὴς ποὺ γύρω του ἐπὶ ἓνα αἰῶνα διαμορφώθηκε καὶ περιστράφηκε ὀλόκληρη ἡ νεοελληνικὴ ἀστικὴ ἰδεολογία (μεγάλῃ ἰδέα), ἔχει γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ ἰδιαίτερη σημασία. Ἡ καπιταλιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας συμπίπτει μὲ τὴν ἐδαφικὴ τῆς ἐπέκταση. Τὰ ἐδαφικὰ ὅμως κέρδη ποὺ ὡς τὰ 1922 πραγματοποιηθήκαν ἐστοίχισαν πολὺ ἀκριβὰ: ὁ μεγαλοἰδεατισμὸς ἀπερρόφησε τεράστια ποσὰ ἀπ' τὸ ἔθνικὸ εἰσόδημα, ὁ κανονικὸς σχηματισμὸς τοῦ ἑθνικοῦ κεφαλαίου ἐμποδίστηκε καὶ τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τῆς χώρας βρισκόντουσαν κατὰ κανόνα σὲ οἰκτρὴ κατάσταση. Οἱ δύο μεγάλες οἰκονομικὲς καταστροφές, εἰδικώτερα, τοῦ 1893—96 καὶ τοῦ 1920—22 ὀφείλονται στὸν πολεμικὸ ὄργανισμὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξης. Τελικὰ ὁ ἀπολογισμὸς ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων στάθηκε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης ἀρνητικὸς καὶ συνετέλεσε παράλληλα μὲ τοὺς γεωοικονομικοὺς συντελεστὲς στὴ συνέχιση τῆς καθυστέρησης τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.

Γενικώτερα ἡ διαρκὴς ἐξάρτηση τῆς χώρας ἀπὸ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐξωτερικοὺς ἐπίσης συντελεστὲς, ποὺ κι' αὐτοὶ προέκυψαν ἀπὸ τὴν γεωοικονομικὴ τῆς ἰδιομορφία (ναυ-

τιλία, ἐμβάσματα, ἐξωτερικὸ ἐμπόριο) ἔδωκαν ἕναν ἔκδηλο τυχοδιωκτισμὸ στὸν ἑλληνικὸ καπιταλισμὸ. Ὁ τόπος σὰν οἰκονομικὴ βάση εἶχε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη πολὺ μικρότερη σημασία παρὰ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Κάτω ἀπ' τὴν ἀστάθεια τῶν συνθηκῶν αὐτῶν ἡ καπιταλιστικὴ ἀνάπτυξη ὄχι μόνον καθυστέρησε, ἀλλὰ πῆρε καὶ μίαν ἐξέλιξη ἀνώμαλη. Τὰ κλασικὰ τρία στάδια τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης—ἐμπορικὸ, βιομηχανικὸ, πιστωτικὸ—δὲν πραγματοποιήθηκαν στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν κανονικὴ σειρὰ. Ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς μετὰ τὸ ἐμπορικὸ στάδιο πέρασε ἄμεσα στὸ πιστωτικὸ, στὴν κυριαρχία τῶν μεγάλων τραπεζῶν, χωρὶς νὰ γνωρίσει προηγουμένα μιὰ ἄξια λόγου σῶρευση τοῦ βιομηχανικοῦ κεφαλαίου. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ σχετικὰ μεγάλη ἐξάπλωση τοῦ ἐμποροπιστωτικοῦ κεφαλαίου, ποὺ ὅμως ἀντιστοιχοῦσε σὲ μιὰ παραγωγικὴ ἀδυναμία τῆς οἰκονομίας καὶ κατὰ συνέπεια κατέληγε στὴ διαμόρφωση ἑνὸς ἰσχυροῦ παρασιτισμοῦ στὰ ἀστικὰ κέντρα.

Τὴν κατάστασι τῆς σχετικῆς στασιμότητος ποὺ ὁ ἑλληνικὸς ἐμπορικὸς καπιταλισμὸς δοκίμασε τὶς πρῶτες δεκαετηρίδες μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία, μπόρεσε νὰ τὴν ξεπεράσει καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ ταχύτερα ἀπὸ τὴν ὄγδοη δεκαετηρίδα τοῦ 19οῦ αἰῶνα καὶ δῶθε. Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ παγκόσμιος καπιταλισμὸς μπῆκε στὸ στάδιο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ποὺ συνοδεύτηκε μὲ ἀθρόα εἰσροὴ ξένων κεφαλαίων στὶς καθυστερημένους χώρες. Τὸ 1869 ἄνοιξε τὸ Σουέζ, γεγονός ποὺ ἔχει ἐπηρεάσει κατὰ τὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ τρόπο τὴν πάρα πέρα διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας. Μὲ τὸ ἄνοιγμα τοῦ Σουέζ ἡ Ἑλλάδα ἀπόχτησε καινούργια ἀξία, γιὰ τὶς μεγάλες ἱμπεριαλιστικὰς δυνάμεις, ἀξία στρατηγικὴ γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ νέου ἱμπεριαλιστικοῦ δρόμου ποὺ ἀνοίχτηκε πρὸς τὶς Ἰνδίες καὶ τὴν Ἄπω Ἀνατολή. Παράλληλα ὁ νέος δρόμος ξανάφερε τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειο στὸ κέντρο τῶν διεθνῶν συγκοινωνιῶν ἀπὸ ὅπου τὴν εἶχε ἀπομακρύνει 400 χρόνια πρὶν ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ ἀκρωτήριου τῆς Καλῆς Ἑλπίδας.

Συνέπεια αὐτῶν τῶν γεγονότων ἦταν ἡ γοργὴ αὔξησι τῶν διαθέσιμων κεφαλαίων στὴν Ἑλλάδα. Τὰ νέα κεφάλαια ἦταν ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ ντόπια, ποὺ προέρχονταν ἀπ' τὴ ραγδαία ἀνάπτυξη τῶν ἐμποροναυτικῶν κερδῶν, καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ξένα, ποὺ εἰσέρευσαν παράλληλα μὲ τὴν αὔξησι τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ ἐνδιαφέροντος στὴν ἐγγυὸς ἀνατολή. Μὲ τὰ κεφάλαια αὐτὰ μέσα στὶς τέσσερες τελευταῖες πρὶν τὸν παγκόσμιον πόλεμον δεκαετηρίδες ἡ ἐμπορευματικὴ οἰκονομία ξαπλώθηκε γενικὰ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ πιστωτικὸ σύστημα ἀναπτύχθηκε ραγδαῖα καὶ ρίχτηκαν οἱ βάσεις γιὰ τὸ πέρασμα ἀπ'

τὸν ἐμπορικὸ καπιταλισμὸ στὸν πιστωτικὸ. Ὁ προϋπολογισμὸς αὐξήθηκε σημαντικὰ καὶ μεγάλα ἐσωτερικὰ δάνεια ἄρχισαν νὰ ἐκδίδονται. Τὸ σιδηροδρομικὸ καὶ ὁδικὸ δίκτυο πῆρε γιὰ πρώτη φορὰ μεγάλη ἀνάπτυξη. Τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο ἐνισχύθηκε, οἱ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις ἐπεξέτειναν τὶς ἐργασίες τους ἐπωφελοῦμενες καὶ ἀπὸ δύο ἐδαφικὲς προσαρτήσεις (1864, 1881) καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ συνεχῆ αὐξηση τῆς πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ναυτιλία ἀναπτύχθηκε σημαντικὰ. Τέλος ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ἄρχισε νὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ του ἀπομόνωση καὶ νὰ ἐπεκτείνεται στὴν καλλιέργεια προϊόντων ἐξαγωγῆς (σταφίδα) αὐξάνοντας ἔτσι τὴν ἐξάρτησή του ἀπ' τὸ ἐμποροπιστωτικὸ κεφάλαιο.

Ἐν τούτοις στὸ σύνολό της ἐκτιμώμενη ἢ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων δὲν στάθηκε ἀνάλογη μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς γενικώτερης οἰκονομικῆς κίνησης. Οἱ πολεμικὲς δαπάνες ἀπερρόφησαν τὸ μεγαλύτερο ποσὸ τῶν ξένων δανείων. Ἡ βιομηχανία δὲν μπόρεσε καθόλου νὰ ἀναπτυχθεῖ οἱ δὲ αὐξήσεις τῶν δασμῶν κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ εἶχαν ἀπόλυτα ταμιευτικὸ καὶ ὄχι προστατευτικὸ χαρακτήρα. Τέλος οἱ τοιφλικικὲς καὶ ἐμφυτευτικὲς σχέσεις ποὺ ἴσχυαν κυρίως στὶς νέες ἐπαρχίες (Θεσσαλία, Ἐπὶάνησος) διατηρήθηκαν ἀνέπαφες. Ἔτσι ἓνα διαρκῶς μεγαλύτερο μέρος τοῦ αὐξανόμενου πληθυσμοῦ δὲν μποροῦσε νὰ ἀπορροφηθεῖ ἀπ' τὶς ἐγχώριες παραγωγικὲς δυνατότητες καὶ ἄρχισε κατὰ τὴν ἴδια περίοδο νὰ μεταναστεύει κυρίως στὴν Ἀμερική. Τῶν μεταναστῶν αὐτῶν τὰ ἐμβάσματα ἀποτέλεσαν μὲ τὸν καιρὸ ἓνα νέο στοιχεῖο ἐνίσχυσης μὲ κεφάλαια τῆς ἐγχώριας οἰκονομίας ποὺ ὅμως κι' αὐτὸ εἶχε προέλευση ἐξωτερική.

Ἡ πολεμικὴ δεκαετία 1912-1922 ἀποτέλεσε τὴ συνέχεια τῆς προηγούμενης ἐξέλιξης, τὸ ἐπιστέγασμα μιᾶς ἑκατοντάχρονης ὕλικης καὶ ἰδεολογικῆς προετοιμασίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀστικοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ καὶ εἶχε γιὰ τὸν ἑλληνικὸ καπιταλισμὸ τὴ σημασία μιᾶς ἀποφασιστικῆς καμπῆς. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ νικηφόρα κοί μὲ μικρὲς σχετικὰ ὕλικὲς θυσίες ἔκβαση τῶν δύο βαλκανικῶν πολέμων, ἡ χώρα διπλασιάστηκε καὶ ἀπόχτησε νέες ἐπαρχίες πολὺ εὐφορώτερες ποὺ ἐξασφάλιζαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀρκετὰ πλατεῖα ἐσωτερικὴ ἀγορὰ γιὰ τὴν κανονικὴ παραπέρα ἀνάπτυξη τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων. Τὶς δυνατότητες αὐτὲς ἡ ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη δὲν πρόφθασε νὰ τὶς ἐκμεταλλευθεῖ γιατί χάρις στὴν ἐξάρτησή της ἀπ' τὸν ἀγγλικὸ καὶ τὸν γαλλικὸ ἱμπεριαλισμὸ πῆρε μέρος ἀμέσως κατόπι στὸν παγκόσμιον πόλεμον. Καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς ἄνοιξε νέες προοπτικὲς, γιατί ἡ Ἑλλάδα «τῶν πέντε θαλασσῶν καὶ τῶν δύο ἡπείρων» θὰ κυριαρχοῦσε πάνω στὶς πιὸ

ἐπίκαιρες θέσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ θὰ διέθετε μιὰ σημαντικὴ ἐνδο-
χώρα μὲ ἑλληνικὸ καὶ ἄλλοεθνῆ πληθυσμὸ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν
βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορομεσιτικῶν ἐπιχειρήσεων. Τελικὰ ἔμως τὸ
σχέδιο αὐτὸ τὸ συνέτριψε καὶ τὸ διέλυσε ἡ μικρασιατικὴ καταστροφή.

Μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή τὸ πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ
καπιταλισμοῦ ἄλλαξε. Οἱ ἐξωτερικοὶ ἐκεῖνοι παράγοντες ποὺ σ' αὐ-
τοὺς στήριζε προπολεμικὰ τὴν ἰσορροπία του καὶ τὴν ἀνάπτυξή του
ἐξέλιπαν ἢ περιορίστηκαν. Ἡ νέα διαμόρφωση τῶν Βαλκανίων καὶ
πρὸ παντὸς ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννηση τῆς Τουρκίας ἀπέκλειαν κάθε νέα
πολεμικὴ ἐπιχείρηση. Τὰ ἐμβάσματα τῶν μεταναστῶν περιορίστηκαν
καὶ ἡ ναυτιλία δοκίμασε μιὰ μεγάλη κρίση. Τέλος ἡ εἰσορὴ 1 1)2 ἑκα-
τομμυρίου προσφύγων καὶ μαζί μ' αὐτὴν ἡ ἀπαγόρευση τῆς μετανά-
στευσης ἐνέτειναν μέχρι παροξυσμοῦ τὸν σχετικὸ ὑπερπληθυσμὸ τῆς
χώρας. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει αὐτὸν τὸν παράγοντα καὶ γιὰ νὰ ἐπου-
λώσει τὶς τεράστιες οἰκονομικὲς καὶ δημοσιονομικὲς πληγὲς μιᾶς
πολεμικῆς δεκαετίας καὶ μιᾶς ἡττας ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς ὤφειλε
αὐτὴ τὴ φορὰ νὰ στηριχθεῖ προπάντων στὶς ντόπιες παραγωγικὲς
δυνάμεις. Πραγματικὰ ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη τῆς μεσοπολεμικῆς ἐπο-
χῆς χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴν προσπάθεια τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισ-
μοῦ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἀνάγκη μιᾶς τέτοιας προσαρμογῆς.

Κατὰ τὴ μεσοπολεμικὴ ἐποχὴ πραγματοποιήθηκε στὴν ὕπαιθρο
ἡ ἀπολλοτρίωση καὶ ἀποκατάσταση τῶν ἀκτημόνων. Ἀπ' τὴν ἄποψη
τῆς διανομῆς τῆς γῆς ἡ πολιτικὴ ποὺ ἐφαρμόστηκε ὑπῆρξε ριζικὴ καὶ
κατέληξε στὴν ἐκμηδένιση τοῦ τσιφλικικοῦ καθεστώτος καὶ στὴν ἐπι-
κράτηση κατὰ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῆς μικρῆς ἰδιοκτησίας σὰν
τύπου ἀγροτικῆς καλλιέργειας.

Παράλληλα ἐπιχειρήθηκε ἡ ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας. Οἱ προ-
σφυγικὲς μάζες ποὺ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ κύρια ἐγκαταστάθηκαν στὶς
μεγάλες πόλεις, ἀποτέλεσαν τὴν κυριώτερη ἀγορὰ ἐργασίας. Ξένα
κεφάλαια (ἀγγλικὰ καὶ ἀμερικανικὰ κυρίως) εἰσέρευσαν σὲ βαθμὸ
μεγαλύτερο παρὰ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἐποχὴ. Μὲ τὰ κεφάλαια
αὐτὰ συμπληρώθηκε ἡ προσφυγικὴ ἀποκατάσταση, σταθεροποιήθηκε
τὸ νόμισμα καὶ ὀλοκληρώθηκαν οἱ βάσεις τῆς καπιταλιστικῆς ὀργά-
νωσης τῆς χώρας (μεταφορικὰ μέσα, ἠλεκτρισμὸς, τράπεζες, ὁδοποιεῖα
τηλέφωνα, ὕδρευση μεγάλων πόλεων). Πάνω στὶς βάσεις αὐτὲς ἡ ἀνά-
πτυξη βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων προχώρησε σταθερὰ καὶ ουνέπεσε
μὲ μιὰ σημαντικὴ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέν-
τρων. Γιὰ τὴ μεσοπολεμικὴ περίοδο ἡ ἀνάπτυξη αὐτὴ τῆς βιομηχα-
νίας στάθηκε περισσότερο ποσοτικὴ παρὰ ποιοτικὴ : χαρακτηρίζεται
ἀπὸ χαμηλὲς ἀπόδοσες, τὴν ἔλλειψη βαρεῖᾶς βιομηχανίας, τὴν ἐπικρά-

τηση μεσαίων κατὰ κανόνα καὶ ὄχι μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ μιᾶ ἰσχυρῆ δασμολογικῆ προστασία πού τῆ στηρίζει.

Ἄγροτικὴ ἀποκατάσταση καὶ ἐκβιομηχάνιση ἦσαν τὰ δύο μεγάλα μέσα πού δοκίμασε ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς γιὰ νὰ ἀποκτήσει μιὰ σταθερώτερη ἐγγύωρια οἰκονομικὴ βάση καὶ γιὰ νὰ ξεπεράσῃ τὴ συνεχιζόμενη οἰκονομικὴ καθυστέρηση τῆς χώρας. Ἡ προσπάθειά του ὅμως αὐτὴ ἀπότυχε. Καὶ ὁ λόγος τῆς ἀποτυχίας εἶναι ὅτι ἡ ἀνοδος τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ συνέπεσε μὲ τὴν παρακμὴ τοῦ παγκόσμιου. Αὐτὸ ἔγινε αἰσθητὸ ἀπ' τὰ 1928 καὶ δώθε. Ὁ ἀντίκτυπος τῆς κρίσης τοῦ 1929 ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα μὲ ἀμείωτη ἔνταση καὶ ἐκλόνισε τὴν ὅλη ἑλληνικὴ οἰκονομία τόσο περσότερο ὅσο οἱ ρίζες τῆς ἦσαν περσότερο ἀδύνατες.

Ἀπ' τὰ 1931 ἡ κρίση ἐξέσπασε παράλληλα καὶ σύγχρονα σὰν κρίση γεωργικῆ, ἐμπορικῆ, πιστωτικῆ, νομισματικῆ καὶ δημοσιονομικῆ ἀνατρέποντας ὅλες τὶς προϋποθέσεις τῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου τῆς χώρας. Τὴν κρίση ἀκολούθησε ἕνας χρόνιος μαρασμὸς καὶ αὐτὸν ὁ δεύτερον ἰμπεριαλιστικὸς πόλεμος. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο καὶ τὸ πέρασμα τῆς κάτω ἀπὸ τὴ ληστρικὴ πολεμικὴ οἰκονομία τοῦ γερμανικοῦ φασισμοῦ ἔδωσαν ἕνα ἀκόμη γερὸ κτύπημα στὸ σύστημα. Εἰδικώτερα ἀπ' τὴν κατοχὴ ζημιώθηκε ἡ βιομηχανία πού σχετικὰ εἶχε λιγότερο κλονισθεῖ ἀπὸ τὴν κρίση. Σήμερα ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση γενικῆς ἀποσύνθεσης, ὄχι μικρότερης καὶ ἴσως σχετικὰ μεγαλύτερης ἀπ' αὐτὴν πού βρίσκεται γενικὰ ὁ εὐρωπαϊκὸς καπιταλισμὸς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔφθασε ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς μὲ ἄλματα, χωρὶς νὰ περάσει ἀπὸ μιὰ ὀλοκληρωμένη καὶ μακρὰ περίοδο ἀκμῆς, καὶ ἀφοῦ δοκίμασε μόνο ἄνισες καὶ ἀσταθεῖς περιπτώσεις ἀνάπτυξης. Ἡ σημερινὴ διάθρωση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας χαρακτηρίζεται καὶ προσδιορίζεται βασικὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ διαπίστωση.

2. *Σύγχρονη διάρθρωση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.*— Ἐπειτα ἀπὸ 100 καὶ πλέον χρόνια συνεχοῦς—μολονότι ἐλαττωματικῆς καὶ ἀνίστης—διείσδυσης, τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ἔχει ἐπικρατήσῃ στὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ ἐπικράτησή του γίνεται αἰσθητὴ σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας. Τὸ 1928 ὁ ἀστικὸς πληθυσμὸς ἦταν τὰ 42 % τοῦ συνολικοῦ, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν μεγάλων πόλεων (ἀπὸ 200.000 καὶ ἄνω) τὰ 15 %. Ὁλόκληρος ὁ ἀστικὸς πληθυσμὸς καλύπτει τὶς ἀνάγκες του ἀπὸ τὴν ἐμπορευματικὴ παραγωγή, στὶς δὲ κυριώτερες πόλεις εἶναι ἄμεσα αἰσθητὴ μιὰ μεγάλη ἀνισότητα στὶς καταναλωτικὲς δυνατότητες πού ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξη σημαντικῶν καπιταλιστικῶν εἰσοδημάτων. Ἡ συνολικὴ μηχανικὴ ἐνέργεια τῆς

χώρας ἀνεβαίνει (πρὶν τὸν πόλεμο) σὲ 2 1/2 ἑκατ. μηχανικοὺς ἵππους (ἐπὶ 450 ἑκατ. τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας). Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπ' τὸν ἀστικὸ πληθυσμὸ ἀσχολεῖται στὴ βιομηχανία, στὸ ἐμπόριο καὶ στὶς μεταφορές. Ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία ἦταν (πρὶν τὸν πόλεμο) ἡ 9η κατὰ σειρά χωρητικότητας τοῦ κόσμου. Τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπορικὸ σύστημα εἶναι ἱκανοποιητικὰ ἀνεπτυγμένο, ἐπίσης εἶναι ἀνεπτυγμένες οἱ ἐσωτερικὲς μεταφορές ποὺ διευκολύνονται ἀπ' τὸν ὀριζόντιο διαμελισμὸ τῆς χώρας. Τέλος τὸ σύνολο τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων πλαισιώνεται ἀπ' τὸ τραπεζικὸ σύστημα, ποὺ διαμορφωμένο στὴν ἐντέλεια, ἔχει καθυποτάξει ὀλόκληρην τὴν οἰκονομικὴ κίνηση καὶ ἀποτελεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸν ἀποφασιστικὸ παράγοντα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ σχέσεις κέντρου καὶ ὑπαίθρου εἶναι ἐντατικὰ ἐμπορευματικὲς τὸ δὲ καθεστῶς τῆς κλειστῆς καὶ ἀπομονωμένης ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ αὐτάρκειας ἔχει ἐκλείψει γιὰ τὶς περισσότερες καὶ σημαντικώτερες ἀγροτικὲς περιοχές. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν χωρικῶν—καὶ μάλιστα τῆς Νότιας Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν ποὺ οἱ κινήσεις τους διευκολύνονται ἀπ' τὴ γεωγραφικὴ τους θέση—ἔχουν ἀποκτήσει ἀστικὲς ἐμπορικὲς ἀνάγκες ποὺ τὶς καλύπτουν συναλλασσόμενοι συνεχῶς μὲ τὶς πόλεις. Καὶ ἀντίστοιχα οἱ πληθυσμοὶ αὐτοί, κατὰ μεγάλο ποσοστὸ, ἐπιδίδονται στὴ μονοκαλλιέργεια ποὺ τοὺς πολλαπλασιάζει τοὺς ἐμπορευματικοὺς τοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ κέντρο. Ἡ ἀγροτικὴ πίστη ἀσκούμενη ἀπ' τὶς μεγάλες τράπεζες ἔχει συνδέσει μ' αὐτὲς κι' ἔχει ὀριστικὰ ἐξαρτήσῃ ἀπ' αὐτὲς τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν αὐτοκαλλιεργούμενων γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων. Τὰ 50 %, κατὰ μέσο ὄρο τῶν τελευταίων χρόνων καὶ κατ' ἀξίαν, τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς εἶναι προϊόντα ἐξαγωγῆς καὶ ἐξαρτοῦν τοὺς παραγωγούς τους ὄχι μόνον περισσότερο ἀπ' τὸν καπιταλισμὸ τῶν ἑλληνικῶν κέντρων, ἀλλὰ ἄμεσα καὶ ἀπ' τὸν παγκόσμιον καπιταλισμὸ καὶ τὶς διακυμάνσεις του. Τέλος τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο τῆς Ἑλλάδας ἦταν (πρὶν τὸν πόλεμο) ἐξαιρετικὰ ἀνεπτυγμένο σὲ σχέση μὲ τὸ ἔθνικὸ τῆς εἰσόδημα, τὸ γεγονὸς δὲ αὐτὸ αὐξάνει γενικὰ περισσότερο τὴν ἐξάρτηση τῆς χώρας ἀπ' τὸν παγκόσμιον καπιταλισμὸ.

Ἡ ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει ἐν τούτοις τὴν ἔννοια μιᾶς ὀλοκληρωτικῆς ἐπικράτησης τῆς βιομηχανικῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς στὸ σύνολο τῆς παραγωγικὰ χρησιμοποιοῦμενης ἐργασίας. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅπως καὶ γιὰ πολλὰς ἄλλες χώρες τὸ βασικὸ κριτήριον γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ παρέχεται ἀπὸ ἕνα ἄλλο στοιχεῖο πολὺ πιὸ ἀποφασιστικόν. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἡ ἐμποροπιστωτικὴ ἐξάρτηση τοῦ συνόλου τῶν οἰκο-

νομικῶν σχέσεων ἀπ' τὴς κεντρικῆς καπιταλιστικῆς δυνάμεις, φαινόμενο ποὺ στὴ σύγχρονη ἰμπεριαλιστικὴ περίοδο εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ τραπεζιτικοῦ κεφαλαίου στὴν παγκόσμια ὄπως καὶ στὶς ἐθνικῆς ἀγορές. Τὸ τραπεζιτικὸ ὅμως κεφάλαιο, μόνο καὶ χωρὶς μιὰ παράλληλη βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη, δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ μετατρέψει τὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς. Ἔχει μόνον τὴν ἰκανότητα νὰ δεσμεύσει ἐμποροπιστωτικὰ καὶ τὴς ἐπιχειρήσεις ἐκεῖνες ποὺ (ὄπως προπαντὸς ἡ μικρὴ ἀγροτικὴ ἐκμετάλλευση) διατηροῦν τὸν προκαπιταλιστικὸ χαρακτήρα στὴν παραγωγικὴ χρησιμοποίηση τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ τραπεζιτικοῦ καὶ κατὰ δεύτερο λόγο τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου ὑποτάσσονται σ' αὐτὸ καθὼς καὶ στὶς παγκόσμιες καπιταλιστικῆς διακυμάνσεις.

Ὁ καπιταλισμὸς ἔχει ἐπικρατήσῃ στὴν Ἑλλάδα μ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, δηλαδὴ χωρὶς μιὰ ἀντίστοιχη ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας. Ἡ καθυστέρηση τῆς βιομηχανίας ἔχει γιὰ ἀποτέλεσμα ὁ βασικὸς παραγωγικὸς κλάδος τῆς χώρας νὰ εἶναι ἡ γεωργία μὲ τὸν τύπο τῆς μικρῆς προκαπιταλιστικῆς καλλιέργειας, γεγονός ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ μιὰ συνολικὴ καθυστέρηση στὶς παραγωγικῆς δυνάμεις χωρὶς ὅμως ἀπ' αὐτὴν νὰ ἀναιρεῖται ὁ βασικὸς καπιταλιστικὸς χαρακτήρας τῆς οἰκονομίας. Σὰν καπιταλιστικὴ, ἀλλὰ καθυστερημένη χώρα, ἡ Ἑλλάδα ἀνήκει στὴ χορεία τῶν ἀγροτικῶν χωρῶν ποὺ περιβάλλουν τὴν παγκόσμια κεντρικὴ βιομηχανικὴ ζώνη (Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ Βορειοανατολικὴ Ἀμερικὴ) καὶ ἀνήκει εἰδικότερα στὴν κατηγορία τῶν ἀγροτικῶν ἀνατολικοευρωπαϊκῶν χωρῶν.

Σὲ σύγκριση μὲ τὴς χώρες τῆς κατηγορίας αὐτῆς καὶ σὲ μιὰ συνολικὴ ἐχτίμηση τῶν στοιχείων ποὺ προσδιορίζουν τὴν καπιταλιστικὴ ἀνάπτυξη, ἡ Ἑλλάδα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς ἔρχεται ἀμέσως μετὰ τὴν Οὐγγαρία ποὺ εἶναι ἡ πιὸ προχωρημένη καπιταλιστικὰ ἀγροτικὴ εὐρωπαϊκὴ χώρα Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ ἡ Ἑλλάδα βρίσκεται σὲ ἀπόλυτα πλεονεκτικὴ θέση σὲ σύγκριση μὲ τὴς λοιπῆς βαλκανικῆς χώρες καὶ τὴν Πολωνία, ὡς πρὸς δὲ πολλῆς πλευρῆς τῆς οἰκονομίας καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὴν Ἰσπανία καὶ τὴς Βαλτικῆς χώρες.

Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰ ποὺ πλαισιώνουν καὶ προσδιορίζουν τὴ σύσταση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας καὶ τὴν καπιταλιστικὴ τῆς διάρθρωση πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν τὰ ἀκόλουθα :

α) Ἡ βιομηχανικὴ καθυστέρηση ἐκδηλώνεται ὄχι μόνο μὲ τὴ μικρὴ ποσοτικὴ ἀνάπτυξη αὐτοῦ τοῦ κλάδου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀκόμη χαμηλότερη ποιοτικὴ του ἀπόδοση. Οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἑλλη-

νικῆς βιομηχανίας εἶναι δασμόβιοι. Σὲ σύγκριση μὲ τὴν ὄλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμποροπιστωτικοῦ συστήματος ἢ καθυστέρηση τῆς βιομηχανίας ξεπερνάει καὶ τὰ συνηθισμένα ὄρια τοῦ φαινομένου αὐτοῦ ποὺ γενικὰ παρατηρεῖται στὶς καθυστερημένες χώρες. Ἔτσι ὁ τύπος τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ γίνεται ἐντονώτατα ἐμποροπιστωτικός.

β) Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς κατάστασης στὸ περιεχόμενο τῆς κοινωνικῆς ἐκμετάλλευσης εἶναι ὅτι στὸ σύνολο τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἐκμεταλλεύτριας τάξης τὰ καθ' αὐτὸ βιομηχανικὰ κέρδη παίζουν σχετικὰ μικρὸ ρόλο, ἐνῶ ἀντίθετα εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀνεπτυγμένα τὰ μονοπωλιακὰ, ἐμπορικὰ καὶ πιστωτικὰ κέρδη· τὰ κέρδη αὐτὰ εἰσπράττονται ὄχι μονάχα σὲ βάρος τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ σὲ βάρος καὶ ἄλλων λαϊκῶν στρωμάτων, προπαντὸς δὲ ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ πληθυσμό.

γ) Στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει ἐξαιρετικὴ στενότητα γῆς καὶ σχετικὸς ὑπερπληθωρισμός. Τὰ ἄγονα ἐδάφη φθάνουν τὰ 54 ο]ο τῆς ἔκτασης (μέση πυκνότητα κατὰ παραγωγικὸ τ. χ. 103 κάτοικοι). Ἡ ἔγγεια πρόσδοδος εἶναι μεγάλη, ἐνῶ ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας καὶ τὸ μέσο εἰσόδημα ἐξαιρετικὰ χαμηλό. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀπέραντες καὶ ἀνεκμετάλλευτες ὑπερωκεάνιες χώρες ἡ Ἑλλάδα εἶναι χώρα μὲ πολὺ περιορισμένες δυνατότητες, ἔτσι ποὺ τὸ κρίσιμο γι' αὐτὴ πρόβλημα εἶναι πάντα τὸ πρόβλημα τῆς ἀνάπτυξης τῆς παραγωγικότητας.

δ) Ἀποτέλεσμα τῆς στενότητας καὶ τοῦ σχετικοῦ ὑπερπληθωρισμοῦ εἶναι, ἓνα μεγάλο, γιὰ ἀγροτικὴ χώρα, ποσοστὸ πληθυσμοῦ νὰ καταφεύγει στὶς πόλεις ὅπου ἐξ αἰτίας τῆς μικρῆς ἀνάπτυξης τῆς βιομηχανίας ζῆ καὶ κινεῖται κατὰ μεγάλο ποσοστὸ παρασιτικά. Ὁ ἐμποροπιστωτικὸς χαρακτήρας τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ συμπληρώνεται ἔτσι μὲ τὸν παρασιτικὸν χαρακτήρα ποὺ ἐκφράζει γενικὰ τὶς κάτω ἀπὸ τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα περιορισμένες παραγωγικὲς δυνατότητες τῆς χώρας. Μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση τοῦ παρασιτισμοῦ εἶναι ἡ παρασιτικὴ διόγκωση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὶς πραγματικὲς ὑπηρεσίες ποὺ παρέχει τὸ ἑλληνικὸ ἀστικὸ κράτος.

ε) Ἡ στενότητα τῆς γῆς συνδυαζόμενη μὲ τὴν ξηρασία δὲν ἐπιτρέπουν τὴν εὐδοκίμηση τῶν μεγάλων καλλιεργειῶν (δημητριακῶν καὶ κτηνοτροφικῶν φυτῶν). Ἔτσι ἡ χώρα καταλήγει νὰ καλύπτει μὲ εἰσαγωγὰς τὸ ἔλλειμμά της ὄχι μόνο σὲ βιομηχανικὰ προϊόντα, ἀλλὰ καὶ σὲ προϊόντα βασικῆς γεωργικῆς κατανάλωσης καὶ νὰ ἔχει—πραγμα ἐξαιρετικὸ γιὰ ἀγροτικὴ χώρα—παθητικὸ ἐμπορικὸ ἰσοζύγιο. Τὸν σχετικὰ μεγάλο ὄγκο τῶν εἰσαγωγῶν ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία προ-

σπαθεῖ νὰ τὸν καλύπτει ἀπ' τὴ μιὰ μεριά μὲ τὴν ἐκμετάλλευση ἀδήλων πόρων ἀμφίβολης σταθερότητας (ἐμβάσματα, ναυτιλία) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά μὲ τὴν παραγωγή καὶ ἐξαγωγή εὐγενῶν ἀγροτικῶν προϊόντων ποὺ παρέχουν στοὺς καλλιεργητὲς τους ψηλές, σχετικὰ, χρηματικὲς ἀπόδοσες. Συνολικὰ προσδίδεται ἔτσι μιὰ ἐξαιρετικὴ ἀστάθεια καὶ κινητικότητα, ἄγνωστη σὲ κάθε ἄλλη ἀγροτικὴ χώρα, στὸν ἑλληνικὸ καπιταλισμὸ, ποὺ αὐξάνει τὴν ἔνταση καὶ τὴν ἔχταση τοῦ ἀντίχτυπου τῶν παγκόσμιων καπιταλιστικῶν διακυμάνσεων.

στ) Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία πάσχει ἀπὸ ἔλλειψη κεφαλαίων καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ τόκος εἶναι ψηλὸς στὴν ἐγχώρια ἀγορὰ καὶ τὸ ποσοστὸ τῆς ἐκμετάλλευσης μεγάλο. Τὸ ξένο κεφάλαιο ἐκμεταλλεῦμενο τὴν ἔλλειψη τοῦ ντόπιου, παίρνει ἀποφασιστικὸ μέρος στὶς κυριώτερες κατηγορίες τῶν ντόπιων καπιταλιστικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ στὴν ὅλη οἰκονομικὴ κίνηση. Κατὰ συνέπεια ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς ἡ Ἑλλάδα ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν σὲ κεφάλαια ἐξαρτημένων χωρῶν, στὴν ὁποία ἄλλωστε ἀνήκουν καὶ ὅλες οἱ ἀγροτικὲς χώρες. Ἡ ἐξάρτηση αὐτὴ ὑπάρχει κατὰ βάση ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ ἀγορὰ ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν κύριο δανειστὴ τῆς Ἑλλάδας.

3. Ὁ ἀστικοδημοκρατικὸς μετασχηματισμὸς.— Μαζὺ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ ἔχει πραγματοποιηθεῖ στὴν Ἑλλάδα σ' ὅλες τὶς βασικὲς τοῦ πλευρὲς καὶ ὁ ἀστικοδημοκρατικὸς τοῦ μετασχηματισμὸς. Ὁ ἀστικοδημοκρατικὸς αὐτὸς μετασχηματισμὸς ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς σειρᾶς ἐπαναστάσεων καὶ πολιτικῶν κινήματων τῆς ἀστικῆς τάξης (1821, 1843, 1862, 1909, 1922) ποὺ μ' αὐτὰ συνέτριψε ἄλλοτε περισσότερο καὶ ἄλλοτε λιγώτερο ἱστορικὰ ἀντίθετες κοινωνικὲς σχέσεις καὶ καταστάσεις ἀφίνοντας ἔπειτα τὸν καπιταλισμὸ νὰ συμπληρώσει μὲ τὴν συστηματικὴ του διεξόδου τὸ ἔργο αὐτό. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὰ κυριώτερα θέματα τοῦ ἀστικοδημοκρατικοῦ μετασχηματισμοῦ εἶναι ἡ συντριβὴ τῆς φεουδαρχίας καὶ τῆς αὐλικῆς ἀπολυταρχίας, ἡ δημιουργία ἐθνικοῦ κράτους καὶ ἡ διανομὴ τῆς γῆς στοὺς χωρικούς. Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ζητήματα ἔχουν λυθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη.

Τὸ ἐθνικὸ ζήτημα ἔχει λυθεῖ στὴν Ἑλλάδα ὀριστικὰ, μάλιστα δέ, ὅπως προηγούμενα διαπιστώσαμε, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἐπὶ 100 χρόνια συνεκέντρωσε καὶ ἐθυσίασε τὶς περισσότερες δυνάμεις τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξης. Πρὶν ἀπὸ τὸν δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον τὸ ἑλληνικὸ κράτος ἦταν, μὲ τὴν ἀστικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, ἐλεύθερο καὶ ἀνεξάρτητο, περιελάμβανε δέ τὸ σύνολον σχεδὸν (ἐκτὸς ἀπὸ ὠρισμένα νησιὰ καὶ μεθόριες ἐπαρχίες, τῶν ἀπὸ ἑλληνες κατοικουμένων ἐδαφῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ὁλοκληρώθηκε μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν

πληθυσμῶν ποὺ παράλληλα ἐμείωσε σὲ ἐλάχιστο βαθμὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων. Δὲν ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὶς διάφορες περιφέρειες τῆς χώρας ἄξιες λόγου τοπικὲς ἀνομοιογένειες ποὺ νὰ προκαλοῦν αὐτονομιστικὲς καὶ τοπικιστικὲς τάσεις καὶ νὰ ἀπειλοῦν τὴν ἐνότητα τοῦ ἐθνικοῦ χώρου.

Ἡ παρουσία τοῦ ξένου κεφαλαίου στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἐπέμβαση σ' αὐτὴν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ δὲν ἀλλοιώνει τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία—μὲ τὸ ἀστικὸ κριτήριον—τῆς χώρας. Ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος γίνεται διὰ μέσου τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀστικοῦ κράτους ποὺ ἔχουν δημιουργήσει ἓνα ντόπιο σύστημα καπιταλιστικῶν σχέσεων ἀπ' ὅπου τὸ ξένο κεφάλαιο εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ περάσει καὶ νὰ συνεργαστεῖ στὴν κοινὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἐγχώριας ἐργασίας. Ἐθνικὸ ζήτημα τὸ ξένο κεφάλαιο προκαλεῖ μόνο στὶς χώρες ὅπου ἀπὸ ἔλλειψη συγκροτημένου ντόπιου καπιταλισμοῦ ἐπεμβαίνει ἄμεσα στὶς ἐγχώριες οἰκονομικὲς σχέσεις καὶ δημιουργεῖ μία κατάσταση μισοαποικιακῆ (Κίνα).

Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα ἔχει ἐπίσης λυθεῖ στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴ διανομὴ τῆς γῆς ποὺ ἔγινε, ὅπως εἶπαμε, στὴ μεσοπολεμικὴ περίοδο. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ τάξη τῶν χωρικῶν τὴ διανομὴ τῆς γῆς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ μόνη τῆς καὶ χρειάζεται νὰ ἀναλάβῃ τὴν πραγματοποίησίν τῆς ἡ ἄρχουσα τάξη στὶς πόλεις, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἱστορικὴ περίσταση, ἡ ἀστικὴ τάξη ἢ τὸ προλεταριάτο. Ὅπου ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμιση ἔγινε σὲ ἐποχὴ ἐπαναστατικῆς ἀνόδου τῆς μιᾶς ἀπ' αὐτὲς τὶς δύο κύριες ἱστορικὲς τάξεις (Γαλλία 1789, Ρωσία 1917) ἐκεῖ ὑπῆρξε καὶ ριζικὴ. Ὅπου ἀντίθετα τὸ μέτρο ἐφαρμόστηκε ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν σὲ περίοδο παρακμῆς τῆς, ἐκεῖ ἐπικράτησαν νόθεσ καὶ συμβιβαστικὲς λύσεις, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη μὲ τὶς ἀγροτικὲς διανομὲς τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Εὐρώπης μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Ἡ μόνη χώρα ποὺ κατ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἐξέφυγε ἀπ' αὐτὸν τὸν κανόνα ὑπῆρξε ἡ Ἑλλάδα. Λόγοι ἀποκλειστικῶς ἐθνικοὶ—δηλαδὴ ἡ εἰσροὴ τῶν προσφύγων—ὑποχρέωσαν τὴν ἑλληνικὴν ἀστικὴν τάξιν, ἂν καὶ ἱστορικὰ σὲ παρακμὴ βρισκόμενη, νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀπολλοτριώσιν σὲ μεγάλη ἔκτασιν. Ἔτσι τὰ τσιφλίκια ποὺ ἔμειναν ἀδιανέμητα εἶναι ἐλάχιστα καὶ ἡ Ἑλλάδα ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν τὴν χώραν τῆς μικρᾶς καὶ αὐτοκαλλιεργούμενης ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας.

Ἡ συντριβὴ τοῦ φεουδαρχισμοῦ ὑπῆρξε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀποτέλεσμα τῆς νικηφόρας ἔκβασης τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἐπειδὴ τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα τὸ ἐξέφραζε ἡ τουρκικὴ κατάκτηση. Ἀπὸ τότε νέες γνήσιες φεουδαρχικὲς σχέσεις μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν ἐδημιουργήθηκαν. Οἱ τσιφλικικὲς σχέσεις ἐπέτρεψαν

μόνο τὴν δημιουργία ἑνὸς ἀντιδραστικοῦ στρώματος, ποῦ ὅμως δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ ἐκφράσει μιὰ δική του ἀνεξάρτητη πολιτικοκοινωνική κατάσταση καὶ βρισκόταν κάτω ἀπ' τὴ συνεχῆ ἀπορροφητικὴ ἐπίδραση τῆς σχηματιζομένης στὰ κέντρα ἀστικῆς τάξης. Μὲ τὴν διανομὴ τῶν τσιφλικιῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ στρώματος τὸ περιορισμένο εἰδικὸ κοινωνικὸ βάρος ἐκμηδενίστηκε.

Τέλος ἡ αὐλικὴ ἀπολυταρχία ποῦ προσπάθησε νὰ διαμορφωθῆ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν πρώτη δυναστεία δὲν κατώρθωσε νὰ διατηρηθεῖ γιὰ πολὺ καιρὸ. Κάτω ἀπ' τὴν δεύτερη δυναστεία τὰ θεμέλια τοῦ αὐλικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ εἶναι ἀνεπανόρθωτα κλονισμένα, ἐξαφανίζονται δὲ καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη του μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας (1923).

4. *Ἡ ταξικὴ διάρθρωση.*— Ἡ ταξικὴ διάρθρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπορρέει ἀπὸ τὴ γενικὴ διάρθρωση τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ ὅπως ἐξετέθη στὶς προηγούμενες παραγράφους. Ἄρχουσα τάξη στὴν Ἑλλάδα εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἀστικὴ τάξη. Ἡ πραγματοποίηση τοῦ ἀστικοδημοκρατικοῦ μετασχηματισμοῦ ἐξαφανίζοντας κάθε ἄλλη περίπτωση κοινωνικὰ κυρίαρχης τάξης (γαιοκτήμονες· τσιφλικάδες, φεουδάρχες, αὐλικούς) παρέδωσε στὴν ἀστικὴ τάξη τὸ μονοπώλιο τῆς ταξικῆς κυριαρχίας. Τὴν ἡγεσία μέσα στὴν ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη τὴν ἔχει σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ὅλη διαμόρφωση τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ τὸ τραπεζιτικὸ κεφάλαιο. Ἐπίσης ἓνα ἰδιαίτερο σημαντικό ρόλο παίζει καὶ τὸ ἐφοπλιστικὸ κεφάλαιο· τραπεζίτες, ἐφοπλιστὲς καὶ μεγαλέμποροι χάρις στοὺς δεσμοὺς τους μὲ τὸ ξένο κεφάλαιο καὶ κύρια μὲ τὸ ἀγγλικό, συνδέουν τὴν ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη μὲ τὴν πολιτικὴ τῶν ξένων ἰμπεριαλισμῶν καὶ μάλιστα τοῦ ἀγγλικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ μεταθέτουν τὸ κύριο τμήμα τῆς ταξικῆς τους κυριαρχίας στὴν ἀγγλικὴ κεφαλαιοκρατία τῆς ὁποίας ἡ ἑλληνικὴ καπιταλιστικὴ κοινωνία εἶναι σὲ τελευταῖα ἀνάλυση ἐξάρτημα.

Τὸ ἑλληνικὸ προλεταριάτο ἀποτελεῖ περίπου τὸ 1/4 τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ποσοστὸ ποῦ εἶναι μεγάλο προκειμένου γιὰ ἀγροτικὴ χώρα. Ὅμως ἡ ποσοτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ προλεταριάτου, συμπίπτει μὲ μιὰ παράλληλη ποιοτικὴ του ἀδυναμία. Χάρις στὴν καθυστέρηση τῆς βιομηχανίας τὸ ἑλληνικὸ προλεταριάτο κατὰ μικρὸ σχετικὰ ποσοστὸ εἶναι καθαρὰ βιομηχανικὸ προλεταριάτο, ἐνῶ ἀντίθετα εἶναι ἐξαιρετικὰ πολυάριθμα τὰ ὑπαλληλικὰ στρώματα καθὼς καὶ τὰ ἐργατικὰ στοιχεῖα βοηθητικῶν καὶ δευτερευουσῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἀφθονία τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων ἐπιχειρήσεων κάνει ὥστε νὰ ἐπικρατεῖ ποσοτικὰ ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ποῦ χρησιμοποιεῖται στὶς ἐπιχειρήσεις αὐτές. Οἱ ὅροι αὐτοὶ

καθὼς καὶ τὸ πρόσφατο τῆς ἐκβιομηχάνισης κάνει ὥστε νὰ ὑπάρχουν σὲ μεγάλες ἐργατικὲς κατηγορίες μικροαστικὲς παραδόσεις καὶ ἐπιβιώσεις καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του ἐπιδρᾷ ὡς ἓνα βαθμὸ ἀρνητικὰ πάνω στὴν πολιτικὴ συνείδηση τῆς ἑλληνικῆς ἐργατικῆς τάξης. Τὸ βιωτικὸ ἐπίπεδο τῶν ἑλλήνων ἐργατῶν ποτὲ δὲν μπόρεσε νὰ ἀνεβεῖ πάνω ἀπὸ τὸ ἐλάχιστο ὄριο συντήρησής τους, γιατί καὶ σὲ καμμιά στιγμή τῆς ζωῆς του ὁ ἑλληνικὸς βιομηχανικὸς καπιταλισμὸς δὲν δοκίμασε τὴν ἄνεση ποὺ ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς π.χ. καπιταλισμὸς ἐδοκίμασε πρὶν τὸ 1914.

Ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ποὺ ὑπερβαίνει τὰ 60 ο)ο τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται κατὰ συντριπτικὴ πλειοψηφία ἀπὸ φτωχοὺς χωρικοὺς. Ἡ ἔκταση ποὺ πῆρε ἡ ἀπολλοτρίωση ἔχει περιορίσει ἐξαιρετικὰ τὴν κατηγορία τῶν γαιοκτημόνων ὅπως ἀντίστοιχα καὶ τοὺς ἐργάτες γῆς, ἀπὸ δὲ τοὺς ὑπάρχοντες ἐργάτες γῆς οἱ περισσότεροι προέρχονται ἀπὸ τὴ φυσικὴ αὔξηση, τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ μεγάλη στενότητα τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἴδια αὐτὴ στενότητα τοῦ ἐδάφους περιορίζει σημαντικὰ καὶ τίς κατηγορίες τῶν πλουσίων καὶ μεσαίων χωρικῶν.

Ὁ μεγάλος ὄγκος τῶν φτωχῶν χωρῶν ὅπως βρίσκεται ἐξαρτημένος ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ ἀγορὰ ὑπόκειται στὴν ἐκμετάλλευση τοῦ καπιταλισμοῦ τῶν κέντρων (πιστωτικῶν, συγκοινωνιακῶν, ἐμπορικῶν, βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων). Ὁ ἔντονος παρασιτικὸς χαρακτήρας τῆς ἑλληνικῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀστικοῦ κράτους αὐξάνουν στὸ μεγαλύτερο δυνατὸ βαθμὸ τὴν ἐκμετάλλευση αὐτῆ· καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν φυσικὴ στενότητα τοῦ ἐδάφους κάνουν ὥστε τὸ βιωτικὸ ἐπίπεδο τῶν ἑλλήνων χωρικῶν νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ χαμηλὸ—σὲ ὠρισμένες περιφέρειες τόσο χαμηλὸ ὅσο καὶ τὸ ἐργατικόν.

Ὁ ὑπόλοιπος λαϊκὸς πληθυσμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐλεύθερους ἐπαγγελματίες τῶν ἀστικῶν κέντρων καθὼς καὶ ἀπὸ κατηγορίες ὑπαλλήλων ποῦ λόγῳ τῶν πρυσόντων τους (δημόσιοι ὑπάλληλοι, τραπεζιτικοί) ἀνήκουν μᾶλλον στὰ μεσαῖα στρώματα παρὰ στὸ προλεταριάτο. Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς εἶναι, σὲ σχέση μὲ τὴ συνολικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ, ἐξαιρετικὰ διογκωμένος καὶ αὐτὸ μαρτυρεῖ τὴν παρασιτικὴ διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνικῆς ζωῆς· παράλληλα ἡ ὅλη οἰκονομικὴ ἀθλιότητα τῆς χώρας ἀντανακλᾷ καὶ στὰ στρώματα αὐτὰ ρίχνοντας σὲ ἐξαιρετικὸ βαθμὸ τὸ μέσο βιωτικὸ ἐπίπεδο τους.

II. ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΛΥΣΕΙΣ

Οἱ βασικὲς οἰκονομικὲς λύσεις μιᾶς σοσιαλιστικῆς μεταβολῆς πρέπει νὰ ἱκανοποιοῦν τὰ τέσσερα θεμελιώδη αἰτήματα, ποὺ προσδιορίζουν τὴν κοινωνικοφιλοσοφικὴ οὐσία τοῦ σοσιαλισμοῦ σὰν πολιτικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ ρεύματος: τὸ αἶτημα τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης, τὸ αἶτημα τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος, τὸ αἶτημα τῆς οἰκονομικῆς προόδου καὶ τὸ αἶτημα τῆς δημοκρατίας. Ἡ ἀπλῆ ἢ συνδυασμένη ἐφαρμογὴ τῶν αἰτημάτων αὐτῶν πάνω στὶς σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας—σύμφωνα καὶ μὲ τὸ σύνολο τῶν διαπιστώσεων τῶν προηγούμενων κεφαλαίων—καθορίζει τὶς ἀκόλουθες βασικὲς λύσεις:

α) Ὁργάνωση καὶ διεύθυνση ὅλης τῆς οἰκονομικῆς κίνησης ἀπὸ τὸ κράτος, μὲ βάση ἓνα σοσιαλιστικὸ σχέδιο.

β) Κοινωνικοποίηση τῶν τραπεζῶν, τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν, τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, τῶν μεταλλείων, τῶν ἐπιχειρήσεων κοινῆς ἀστικῆς ὠφελείας, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν μεγάλων οἰκοδομῶν.

γ) Μονοπώληση τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, τοῦ συναλλάγματος, τῶν κυριώτερων κλάδων τοῦ χονδρικοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου.

δ) Ἀπαλλοτρίωση καὶ διανομὴ τῶν μεγάλων κτημάτων.

ε) Διατήρηση τῆς μικρῆς ἀτομικῆς ἐπιχείρησης καὶ ἰδιοκτησίας τῶν πόλεων καὶ τῆς μικρῆς καὶ μέσης ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὑπαγωγή τους κάτω ἀπὸ τὴ ρυθμιστικὴ ἐξουσία τοῦ σοσιαλιστικοῦ σχεδίου.

στ) Ἀνάπτυξη τῶν ἀστικῶν καὶ ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης.

ζ) Ριζικὴ ἀναδιανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος καὶ ἐξαφάνιση τῶν μεγάλων εἰσοδημάτων μὲ τὴν πραγματοποίηση τῆς κοινωνικοποίησης χωρὶς ἀποζημίωση καὶ μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς φορολογίας.

η) Ἀνάπτυξη τῶν πλουτοπαραγωγικῶν δυνάμεων μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἀπὸ τὸ σχέδιο σωστῶν κριτηρίων οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης.

θ) Ἐκμετάλλευση ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ τοῦ διεθνοῦς καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας.

ι) Ἐξασφάλιση ἑνὸς ἱκανοποιητικοῦ ὄριου συντήρησης σὲ ὅλους τοὺς ἐργαζόμενους.

ια) Πραγματοποίηση κάθε δυνατῆς βελτίωσης στοὺς ὅρους ἐργασίας καὶ κοινωνικῆς πρόνοιας.

Τὰ μέτρα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ διάγραμμα τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος τοῦ ἑλληνικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἀνάπτυξή τους καὶ ἡ σύνδεση τῶν καθ' ἕκαστον πλευρῶν μὲ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς ἐνιαίου

καὶ ἀπηλλαγμένου ἀπὸ ἀντιφάσεις συνόλου εἶναι τὸ ἀντικείμενο ἔρευνας τῶν ἐπόμενων κεφάλαιων.

III. ΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

1. *Ἡ ἀρχὴ τοῦ σχεδίου.* — Τὸ σχέδιο ἀποτελεῖ ἓνα μέσο ὀργάνωσης τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Τὸ σχέδιο εἶναι ἡ κωδικοποίηση τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους γιὰ μιὰ ὠρισμένη χρονικὴ περίοδο. Περιλαμβάνει δύο πλευρές : ὀρίζει τὶς κατευθυντήριες γραμμὲς τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ἀντίστοιχο περίοδο καὶ παράλληλα προβλέπει τὶς ποσότητες ποὺ σ' αὐτὲς θὰ ἀποκρυσταλλωθῇ ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότητα.

Μολονότι ἡ ἰδέα ἑνὸς οικονομικοῦ σχεδίου εἶναι στενὰ συνυφασμένη μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωση, ἐν τούτοις οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίαι δὲν συνυπάρχουν κατ' ἀνάγκην. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχει σχέδιο χωρὶς σοσιαλισμό, ὅπως εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρξει σοσιαλισμός χωρὶς σχέδιο.

Κατ' ἀρχὴν κάθε ἐπέμβαση τοῦ κράτους πάνω στὴν οἰκονομία ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι συμπτωματικὴ ἀλλὰ ἔχει ἓναν συστηματικὸ χαρακτήρα, παίρνει τὴ μορφή σχεδιασμένης οἰκονομίας (New Deal στὶς Η. Π. τῆς Α., τετράχρονο σχέδιο στὴ φασιστικὴ Γερμανία). Στὰ μέχρι τὴν ὥρα γνωστὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας τὸ σχέδιο σὲ καμμιά περίπτωση δὲν ἐπρόβλεψε τὴ ρύθμιση τοῦ συνόλου τῶν οικονομικῶν σχέσεων. Εἶχε πάντα ἐφαρμογὴ σὲ ἓνα μέρος τῆς οἰκονομίας, ἀφήνοντας τὰ ἄλλα στὴ καθιερωμένη ἀρμοδιότητα τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Ἐφ' ὅσον ὅμως θεωρητικὰ δὲν εἶναι ἀδύνατη ἡ ὕπαρξη ἑνὸς ὀλοκληρωμένου κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, σὰν τῆς ὀριστικῆς περιπτώσεως τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ ἢ σὰν τοῦ προϊόντος μιᾶς ὀλοκληρωτικῆς ἐκφύλισης ἑνὸς ἐργατικοῦ καθεστώτος, θὰ ἦταν δυνατὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ καὶ μέσα στὰ πλαίσια ἑνὸς τέτοιου καθεστώτος ἑνὸς ὀλοκληρωτικοῦ σχεδίου. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ κράτος θὰ ἐρύθμιζε ἀπὸ πρὶν τὸ σύνολο τῶν ποσοτήτων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξασφαλίζεται ἔτσι οὔτε ἡ ἰσότητα τῆς διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, οὔτε ἡ οὐσιαστικὴ ἐξουσία τῶν ἐργαζόμενων πάνω στὰ παραγωγικὰ μέσα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ σχέδιο δὲν θὰ ἐξέφραζε παρὰ τὸν ἐκ τῶν προτέρων ὑπολογισμό τῆς κοινωνικῆς ἐκμετάλλευσης.

Ἡ ἀντίθετη περίπτωση τῆς ὕπαρξης σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης χωρὶς σχέδιο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μεγαλύτερη προσοχή. Ἀπ' τὴν ἐξέτασή της θὰ προκύψει ἀκριβῶς ἡ σημασία τοῦ σχεδίου γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία. Θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ ξεκαθαριστοῦν τρεῖς βασι-

κοὶ τρόποι σοσιαλιστικῆς οικονομικῆς ὀργάνωσης : ἡ αὐθαίρετη ὀργάνωση, ἡ ὀργάνωση σοσιαλιστικῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ὀργάνωση μὲ σχέδιο.

Ἡ αὐθαίρετη ὀργάνωση συνίσταται στὸν ἀπὸ τὸ κράτος προσδιορισμὸ τῶν ποσοτήτων παραγωγῆς καὶ τιμῶν (ἔτοιμων ἀγαθῶν, ἐργασίας, τόκου) χωρὶς ὁ ὑπολογισμὸς νὰ ἔχει καμμιά συνέπεια καὶ χωρὶς νὰ στηρίζεται σὲ οικονομικὰ κριτήρια. Τὸ ἐπακόλουθο μιᾶς τέτοιας ὀργάνωσης εἶναι μιὰ σημαντικὴ καὶ διαρκῆς δυσαναλογία μεταξὺ θυσίας καὶ ἀποτελέσματος καὶ ἡ ἄμεση ἀδυναμία συντονισμοῦ καὶ ἐναρμόνισης τῶν διαφόρων παραγωγικῶν προσπαθειῶν. Τὸ σύστημα αὐτό, σὰν σύστημα διάρκειας εἶναι ἀπόλυτα καὶ χωρὶς ἄλλη ἐξήγηση ἀπαράδεκτο, μπορεῖ δὲ νὰ ἰσχύσῃ μόνο προσωρινὰ σὲ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις, ὅταν πολιτικοὶ λόγοι δὲν ἐπιτρέπουν πιὸ συστηματικὲς λύσεις.

Ἡ ὀργάνωση σοσιαλιστικῆς ἀγορᾶς, ἀντίθετα, παρουσιάζεται ἀπ' τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς μὲ ἀξιώσεις διάρκειας καὶ σὰν ἡ μέθοδος ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει περιττὸ τὸ σχέδιο ἢ τοῦλάχιστο νὰ λιγοστέψῃ τὴ σημασία του.

Σὲ γενικώτατη διατύπωση τὸ πρόβλημα τῆς οικονομικῆς λειτουργίας (ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ κοινωνικὸ αἴτημα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς διανομῆς) εἶναι πρόβλημα ἰσορροπίας. Στὴν ἐμπορευματικὴ οἰκονομία τῆς ὁποίας ὁ καπιταλισμὸς εἶναι ἡ τελευταία καὶ σημαντικώτερη φάση, ἡ ἰσορροπία ἐξασφαλίζεται μὲ τὴ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς. Ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης ἐπιτρέπει τὸ σχηματισμὸ ἐνιαίων τιμῶν τῶν διάφορων ἔτοιμων ἀγαθῶν, ὅπως καὶ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς· ἡ τιμὴ γιὰ κάθε κατηγορία ἔτοιμων ἀγαθῶν καὶ συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς πραγματοποιεῖται στὸ σημεῖο τομῆς τῆς καμπύλης τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς καμπύλης τῆς ζήτησης καὶ ἐπιτρέπει τὴν πραγματοποίησιν τῶν συναλλαγῶν, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται τὸ οικονομικὸ ὄψιμον. Φυσικὰ αὐτὴ ἡ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς στὴ συγκεκριμένη καπιταλιστικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖ ἕναν ὀριστικὸν ἰδεατὸν τύπον, ποὺ ποτὲ δὲν πραγματοποιεῖται ἱκανοποιητικὰ· οἱ ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ μηχανισμοῦ, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀναρχία τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐργασίας, δημιουργοῦν σοβαρὰς διατάραχας στὴ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς καὶ εἶναι αὐτὲς ποὺ ὀδηγοῦν στὴν παρακμὴ καὶ στὸ ἀδιέξοδον τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς.

Σοσιαλιστικὴ οἰκονομία χωρὶς σχέδιο θὰ μπορούσε νὰ νοηθεῖ ἐκείνη ποὺ θὰ στηριζόταν σὲ μιὰ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς ἀνάλογη μὲ τὴν ἐμπορευματικὴν. Ἡ ἀγορὰ αὐτὴ θὰ εἶναι πραγματικὴ στίς

κατηγορίες ἐκεῖνες πού θὰ παρέμεναν καί κάτω ἀπ' τὸ σοσιαλισμὸ ἐλεύθερες (κατανάλωση, ἐργασία) καί λογιστικὴ στὶς κατηγορίες πού θὰ περνοῦσαν κάτω ἀπ' τὸ κρατικὸ μονοπώλιο (παραγωγή, τόκος, ἔγγεια πρόσσδος). Εἰδικώτερα : α) Ὁ σχηματισμὸς τῆς τιμῆς ἔτοιμων ἀγαθῶν θὰ προέκυπτε ἀπὸ τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴ ζήτηση τῶν καταναλωτῶν καί στὴν προσφορὰ τῆς κρατικῆς παραγωγῆς. β) Ὁ σχηματισμὸς τῆς τιμῆς τῶν κεφαλαιῶν ἀγαθῶν θὰ προέκυπτε ἀπὸ τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν προσφορὰ τῶν κρατικῶν ἐργοστάσιων παραγωγῆς παραγωγικῶν μέσων καί στὴ ζήτηση τῶν κρατικῶν ἐργοστάσιων παραγωγῆς καταναλωτικῶν μέσων. γ) Ὁ σχηματισμὸς τῆς τιμῆς τῆς ἐργασίας θὰ προέκυπτε ἀπ' τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν προσφορὰ τῶν ἐργατῶν καί τῆ ζήτηση τῶν κρατικῶν ἐργοστάσιων. δ) Ὁ σχηματισμὸς τῆς τιμῆς τοῦ κεφαλαίου θὰ προέκυπτε ἀπὸ τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν προσφορὰ κεφαλαίου (ποσοῦ κοινωνικῆς ἀποταμίευσης) καί στὴ ζήτηση κεφαλαίου (ποσοῦ ἐπένδυσης) ἢ τελευταία αὕτὴ ἀγορὰ θὰ σχηματιζόταν μεταξὺ τῶν διαφόρων κρατικῶν ἐργοστασίων· ὁ ρόλος τοῦ τόκου θὰ ἦταν νὰ ἰσοροπήσει τὴν ἐπένδυση πρὸς τὴν ἀποταμίευση σ' ἓνα οἰκονομικὸ ὄπτιμουμ· ἓνας πολὺ χαμηλὸς τόκος θὰ προκαλοῦσε ἀθρόα ζήτηση κεφαλαίου γιατί θὰ αὖξαινε τὴν καθαρὴ ὀριακὴ παραγωγικότητα τοῦ κεφαλαίου σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ κρατικὲς ἐπιχειρήσεις, γεγονός πού θὰ ἀνέβαζε τὸν τόκο σὲ μιὰ νέα ἰσορροπία κ.ο.κ. Ἐφ' ὅσον ἡ συνολικὴ ἰσορροπία θὰ ἐξησφαλιζόνταν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ σχέδιο θὰ ἦταν περιττὸ —ἢ τουλάχιστον θὰ ἔπαιρνε ἓνα διαφορετικὸ περιεχόμενον· δὲν θὰ ἐρρύθμιζε τὴν οἰκονομικὴ ἰσορροπία, ἀλλὰ μονάχα θὰ ἐξέφραζε λογιστικὰ καί θὰ παρακολουθοῦσε μιὰ ἰσορροπία πού πραγματοποιεῖται ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσιά του μὲ τὴ λειτουργία ἄλλων δυνάμεων.

Γεννιέται ὅμως τὸ ἐρώτημα ἂν μιὰ ἔτσι λειτουργοῦσα σοσιαλιστικὴ οἰκονομία θὰ ἦταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τίς ἀντιφάσεις τῆς καπιταλιστικῆς ἢ κατὰ τί θὰ ἦταν καλύτερη ἀπὸ αὐτήν. Οἱ θεωρητικοὶ ὑποστηρικτὲς αὐτοῦ τοῦ τύπου τῆς σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης φέρνουν σὰν ἐπιχειρήματα σχετικὰ : α) ὅτι ἡ ἀναδιανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος καί ἡ ἔλλειψη μεγάλων ἀνισοτήτων δημιουργεῖ μιὰ μεγάλη ὁμοιομορφία στὴ ζήτηση ἔτοιμων ἀγαθῶν καί περιορίζει τίς διακύμανσες τῆς ἀντίστοιχης ἀγορᾶς· β) ὅτι ἡ κρατικὴ παραγωγή μὴ πιεζόμενη ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ ἐπιχειρηματικὸ κέρδος θὰ βάζει μέσα στὸν οἰκονομικὸ τῆς ὑπολογισμὸ καί στοιχεῖα κοινωνικοῦ πλούτου πού ἀγνοοῦνται στὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς (λ.χ. τὴν ὑγεία τῶν ἐργαζομένων)· γ) ὅτι ἡ ἀποτυχία μιᾶς κρατικῆς φέρμας δὲν θὰ συνεπάγεται τὴ πτώχευση καί τὸ κλείσιμο, ὅπως συμβαίνει στὸν καπιταλι-

σμό, ἀλλὰ θὰ γίνεται δυνατὸ τὸ λικιντάρισμα τῆς ζημίας καὶ ἡ συνέχιση τῆς παραγωγῆς.

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς εἶναι στὸ σύνολό τους σωστές, ἀλλὰ δὲν εἶναι οὐσιώδεις. Οἱ καταστροφικὲς διακυμάνσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος δὲν προέρχονται βασικὰ ἀπὸ τὴν ἀπότομη μεταβολὴ τῶν γούστων τῶν καταναλωτῶν, οὔτε ἀπὸ τὰ ἄλλα παραπάνω στοιχεία, ποὺ θὰ ἐξαφανιστοῦν μὲ τὴν κρατικὴ παραγωγή. Τὸ ἀδιέξοδο τοῦ καπιταλισμοῦ ἔχει τὶς ρίζες του στὶς βαθειὲς ἀντιφάσεις ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴ σῶρευση καὶ στὴν ἐπένδυση, στὸ ὕψος τοῦ τόκου καὶ στὴν παραγωγικότητα τοῦ κεφαλαίου καὶ ποὺ ὀφείλονται στὸ γεγονὸς ἀκριβῶς ὅτι ὁ σχηματισμὸς τοῦ νέου κεφαλαίου εἶναι ἐλεύθερος, ἐπειδὴ μισθοὶ καὶ τόκος σχηματίζονται ἀπὸ τὴν ἀγορά. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς θὰ μεταβιβασθοῦν καὶ στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς ἂν διατηρηθῇ ἐλεύθερη ἡ ἀγορὰ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας. Μάλιστα δὲ ἡ ἔλλειψη τοῦ ἀτομικοῦ οικονομικοῦ κίνητρου θὰ φέρει, ὅσοδήποτε εὐσυνείδητη καὶ ἂν εἶναι ἡ σοσιαλιστικὴ γραφειοκρατία, μιὰ σχετικὴ ἀδράνεια στὸν αὐτοματισμὸ γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἰσορροπίας καὶ θὰ αὐξήσει τὴν ἔκταση καὶ τὸν ἀντίκτυπο τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. Μὲ τοὺς ὅρους αὐτοὺς τὸ πιθανώτερο θὰ εἶναι τὸ νέο καθεστῶς νὰ καταρρεύσει κάτω ἀπ' τὴν πίεση τῆς ἀντίφασης μεταξὺ σοσιαλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ ἀστικοῦ τρόπου κυκλοφορίας.

Κατὰ συνέπεια τὸ σχέδιο εἶναι ἀπαραίτητο καὶ ἀποτελεῖ τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀγορά. Ἡ ἔκταση τῆς ρυθμιστικῆς ἀρμοδιότητος τοῦ σχεδίου σὲ μιὰ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία, μπορεῖ σὲ γενικώτατες γραμμὲς νὰ προσδιορισθεῖ μὲ τὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α) Ὁ σοσιαλισμὸς διαφέρει ἀπ' τὸν κομμουνισμὸ (σὰν σύστημα στὸ πολιτικὸ πεδίο οἱ ὅροι ἔχουν διαφορετικὸ περιεχόμενο), κατὰ τοῦτο, ὅτι δέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς κατανάλωσης· κατὰ συνέπεια ἡ ζήτηση ἔτοιμων ἀγαθῶν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σχέδιο. Οἱ τιμὲς ὅμως τῶν ἔτοιμων ἀγαθῶν δίνονται ἀπ' τὸ σχέδιο· μιὰ αὐξηση τῆς ζήτησης ὠρισμένου εἴδους δὲν πρόκειται νὰ φέρει ἀντίστοιχη αὐξηση τῆς τιμῆς τοῦ προϊόντος, ἀλλὰ μόνον αὐξηση τῆς παραγωγῆς του ὥστε νὰ ἰσορροπηθῇ ἡ νέα ζήτηση. Μόνον ἐὰν ἀπ' τὴν αὐξηση τῆς ζήτησης ὠρισμένων ἀγαθῶν ἀντὶ ἄλλων (λ.χ. ποδήλατα ἀντὶ καπέλλα) δημιουργηθῇ μιὰ γενικώτερη ζήτηση ἐνὸς συντελεστοῦ παραγωγῆς ἀντὶ ἄλλου (π.χ. κεφαλαίου ἀντὶ ἐργασίας) εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπέλθουν ἀξομειώσεις στὴ λογιστικὴ τιμὴ τοῦ συντελεστοῦ αὐτοῦ, ποὺ νὰ ἐπηρεάσουν τὶς τιμὲς ὄλων τῶν ἔτοιμων ἀγαθῶν (καὶ ὄχι μόνον αὐτῶν ποὺ ζητοῦνται περισσότερο). Ἡ περίπτωση αὕτη ὅμως γιὰ νὰ ἔχει

ἀποτέλεσμα πρέπει νὰ ἐκδηλωθεῖ σὲ μεγάλη ἔκταση, γεγονὸς ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο, λαμβανόμενης ὑπ' ὄψει τῆς σχετικῆς σταθερότητας τῶν ἀναγκῶν.

β) Ὁ σοσιαλισμὸς πραγματοποιεῖ τὸ μάξιμουμ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, κατὰ συνέπεια κάθε ἐργαζόμενος πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθερος νὰ διαλέξει τὴν ἐργασία ποὺ θέλει. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη καὶ ἡ προσφορὰ ἐργασίας εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σχέδιο. Ἡ ἀρχὴ ὅμως αὐτὴ δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ὁ σχηματισμὸς τῆς τιμῆς τῆς ἐργασίας εἶναι ἐλεύθερος. Τὸ σχέδιο ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐξισώνει τὸ βάρος κάθε ἐργασίας χωρὶς σημαντικὰς διακυμάνσεις μισθῶν, βελτιώνοντας τοὺς λοιποὺς ὄρους ἐργασίας (κυρίως τὸ χρόνο) τῶν πικρῶν ἐπαχθῶν καὶ λιγώτερο ζητούμενων ἐπαγγελμάτων. Κατὰ συνέπεια τὸ σχέδιο θὰ προσδιορίζει τὸ σύνολο τῶν πληρωνόμενων πραγματικῶν μισθῶν.

γ) Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ συνόλου τῶν πληρωνόμενων πραγματικῶν μισθῶν καὶ τοῦ συνόλου τῶν παραγόμενων ὑλικῶν μέσων —μετὰ τὴν ἀφαίρεση καὶ τῶν κοινωνικῶν δαπανῶν τοῦ κράτους— ἀποτελεῖ τὸ σωρευόμενον τμῆμα τοῦ εἰσοδήματος. Τὸ ποσοστὸ σώρευσης θὰ ὀρίζεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ σχέδιο.

δ) Μὲ βάση τὸ ποσοστὸ σώρευσης τὸ σχέδιο θὰ ὀρίζει καὶ τὸ ὕψος τοῦ τόκου. Ὁ ρόλος τοῦ τόκου θὰ εἶναι νὰ συμμετέχει στὸ σχηματισμὸ τῆς τιμῆς τῶν ἐτοιμῶν ἀγαθῶν ὥστε ἀπ' τὴ διαφορὰ τοῦ ἀθροίσματος τῶν τιμῶν καὶ τοῦ ἀθροίσματος τῶν μισθῶν νὰ προκύπτει τὸ σωρευόμενον τμῆμα τοῦ εἰσοδήματος. Κατὰ συνέπεια σώρευση, τόκος καὶ ἐπένδυση γίνονται ποσότητες σταθερές καὶ ἀπὸ πρὶν προσδιορισμένες. Ἡ βασικὴ ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ ἐξαφανίζεται.

ε) Κάθε ἐπιχείρηση θὰ ἔχει ὀργανικὴ σύνθεση, ὥστε μὲ βάση τὸ δεδομένο ὕψος τοῦ τόκου νὰ πραγματοποιεῖται τὸ οἰκονομικὸ ὀπτιμουμ. Ἡ ρύθμιση τῆς κατανομῆς τοῦ κεφαλαίου μεταξὺ τῶν ἐπιχειρήσεων μὲ αὐτὸ τὸ κριτήριον θὰ γίνεται ἀπὸ τὸ σχέδιο.

στ) Τὸ σχέδιο θὰ ὀρίζει τιμὰς ἐτοιμῶν ἀγαθῶν ἴσες μὲ τὸ κόστος παραγωγῆς (πρῶτες ὕλες + μισθοὶ + τόκος κεφαλαίου). Γιὰ ὀρισμένα εἶδη κατ' ἐξαιρέση τὸ κράτος εἶναι δυνατόν νὰ ὀρίσει τιμὰς κατώτερες ἀπὸ τὸ κόστος (σιδηρόδρομοι, βιβλία, βοῦρτσες δοντιῶν) στηριζόμενον σὲ κριτήρια ἐκπολιτιστικὰ—ὅπως εἶναι δυνατόν γιὰ ἄλλα εἶδη (ἄλκοὸλ) νὰ ὀρίσει ἀνώτερες τιμὰς στηριζόμενον σὲ ἀνάλογα κριτήρια. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς τὸ περίσσευμα ἢ τὸ ἔλλειμμα θὰ ὑπολογιστεῖ στὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ διασώζεται ἡ βασικὴ οἰκονομικὴ ἀρχὴ τῆς

ισότητος θυσίας καὶ ἀποτελέσματος, ἀρχὴ πού ἱστορικὰ τὴν ἀνέδειξε ὁ καπιταλισμὸς καὶ πού ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν διατηρήσει γιὰτὶ ἀποτελεῖ θεμελιώδες στοιχεῖο τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτῃ παύει νὰ στηρίζεται στὴν (ἄλλωστε ἐλαττωματικὴ) λειτουργία τῆς καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς καὶ ἀπρὸς νέα βάση, τὸν μαθηματικὸ ὑπολογισμὸ τοῦ σοσιαλιστικοῦ σχεδίου. Ἔτσι ἡ οἰκονομία περνάει ἀπ' τὸν ἀναρχικὸ στὸν ἐκλογικευμένον τύπον, ὄχι μόνον παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ κυκλοφορίας. Φυσικὰ καὶ πάλι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παρουσιασθοῦν φαινόμενα τριβῆς πού θὰ προκαλέσουν συγκεκριμένες ζημιές. Οἱ συνολικὲς ὅμως συνέπειες τῆς τριβῆς αὕτης εἶναι κατ' ἀνάγκην περιορισμένες, ἐφ' ὅσον οἱ βασικὲς ποσότητες εἶναι σταθερὰ προσδιορισμένες.

Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς τριβῆς γίνεται λόγος στὴ μεθεπόμενη παράγραφο αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου.

2. Οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ σχεδίου.—Οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς ἑνὸς σοσιαλιστικοῦ σχεδίου οὐνδέονται μὲ τὰ γενικώτερα οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα πού ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ σοσιαλιστικὴ ἐξουσία σὲ ὠρισμένη χρονικὴ καὶ τοπικὴ περίσταση. Οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς ρητὰ διατυπούμενες στὸ σχέδιο ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ του, ἐκφράζουν τὸ πνεῦμα τῶν δυνάμεων πού σὲ συγκεκριμένη περίπτωση ἐπιβάλλουν τὴ σοσιαλιστικὴ πολιτικὴ καὶ διευκολύνουν ὅσους εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ καὶ νὰ δώσουν ἓνα δημιουργικὸ τόνο στὶς ἐνέργειές τους.

Οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ σχεδίου πλαισιώνουν μιὰ ὠρισμένη χρονικὴ περίοδο—τὴ περίοδο ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου—καὶ ἐξασφαλίζουν κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ τὴ σταθερότητα τῆς γενικώτερης σοσιαλιστικῆς πολιτικῆς. Μὲ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος καὶ τὴν ἔναρξη ἐφαρμογῆς ἑνὸς μεταγενέστερου σχεδίου, οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς μπορεῖ νὰ ἀλλάξουν. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ προέλθῃ : α) ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη ἐν τῷ μεταξὺ νέων ἐσωτερικῶν κοινωνικοοικονομικῶν συνθηκῶν πού νὰ ὀφείλονται ἀκριβῶς στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προηγούμενου σχεδίου, β) ἀπὸ μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ τῆς παγκόσμιας κατάστασης, γ) ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐπικράτηση στὰ πλαίσια τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας ἄλλου ἢ ἄλλων πολιτικῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων ἀπὸ κείνα πού προσδιόρισαν τὸ προηγούμενον πρόγραμμα καὶ πού ἔχουν διαφορετικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν

σοσιαλιστικὴ πολιτικὴ. Ἡ λειτουργία αὐτῶν τῶν δυνάμεων σὲ χρονικὴ στιγμὴ προγενέστερη τῆς τελικῆς προθεσμίας ἐφαρμογῆς ἑνὸς σχεδίου, εἶναι δυνατὸ νὰ προκαλέσει ἀλλαγὴ τῶν κατευθυντήριων γραμμῶν κατὰ τὴν ἴδια αὐτὴ στιγμὴ, γεγονός ποῦ θὰ ἐπιφέρει ἀμέσως μεταβολὴ στὶς περισσότερες διατυπωμένες ποσότητες τοῦ σχεδίου.

Ἰδιαίτερη σημασία ἔχουν οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ πρώτου σοσιαλιστικοῦ σχεδίου, ὅταν ἡ ἐφαρμογὴ του συμπίπτει μὲ τὴν ἄνοδο τῆς ἐργατικῆς ἐξουσίας καὶ μὲ τὴν ἔναρξη τῆς σοσιαλιστικῆς μεταβολῆς. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ὑπάρχει βασικὴ διαφορὰ μὲ τὸ πρῶτο πεντάχρονο σοβιετικὸ σχέδιο τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. Στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ἡ ἀπαλλοτρίωσις τῆς ἀστικῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς κοινωνικῆς διάρθρωσις εἶχε σὲ μὲγάλο μέρος προηγηθῆ κατὰ πολλὰ χρόνια τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πρώτου πεντάχρονου σχεδίου. Κατὰ συνέπεια τὸ σχέδιο δὲν εἶχε νὰ ἀσχοληθῆ παρὰ μόνον μὲ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν κατὰ ἕνα ποσοστὸ ἐπέκτασιν τῆς νέας οἰκονομικῆς μορφῆς. Στὴν Ἑλλάδα, ἀντίθετα τὸ πρῶτο σχέδιο ἔχει πρὸ παντὸς νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς καὶ κατὰ συνέπεια γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτὸ περιστρέφονται οἱ κυριώτερες κατευθυντήριες γραμμὲς του.

Κυριώτερες κατευθυντήριες γραμμὲς τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ σχεδίου πρέπει νὰ θεωρηθοῦν : ἡ ἐπιβολὴ διαρθρωτικῶν μεταβολῶν (κοινωνικοποιήσεις), ἡ ριζικὴ ἀναδιανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἡ ὀργάνωσις μιχτῆς οἰκονομίας, ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ ἀστικοῦ παρασιτισμοῦ, ἡ αὔξησις τῆς παραγωγικότητος. Οἱ κατευθυντήριες αὐτὲς γραμμὲς συνδέονται μὲ τὶς βασικὰς οἰκονομικὰς λύσεις τοῦ προγράμματος, ἡ δὲ ἀνάπτυξίς τους θὰ γίνῃ στὰ ἐπόμενα.

3. Ἡ τεχνικὴ τοῦ σχεδίου. Ἡ τεχνικὴ διατύπωσις ἑνὸς σοσιαλιστικοῦ σχεδίου περιλαμβάνει τὶς ἀκόλουθες κυριώτερες περιπτώσεις.

Τὸ σχέδιο διατυπώνεται γιὰ ἕνα ὀρισμένον χρονικὸ διάστημα. Τὸ διάστημα αὐτὸ τοῦλάχιστον πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἕνας χρόνος, ἐπειδὴ ὁ κύκλος τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τῶν περισσότερων προϊόντων σὲ ἕνα χρόνο συμπληρώνεται. Κατὰ κανόνα ὅμως ἡ συνολικὴ διάρκεια ἑνὸς σχεδίου πρέπει νὰ περικλείνῃ μεγαλύτερον χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν ἕνα χρόνον, ἄρκετόν γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ βασικὰς κατευθυντήριες γραμμὲς του. Τὸ πεντάχρονον διάστημα τῶν σοβιετικῶν σχεδίων εἶναι ἱκανοποιητικὴ προθεσμία. Σὲ περίπτωσιν ποῦ οἱ γενικὲς ἐκλογὲς θὰ πραγματοποιιοῦνται κατὰ σταθερὰ διαστήματα στὸ ἐργατικὸν κράτος (λ.χ. κάθε τέσσαρα χρόνια) εἶναι σκόπιμον καὶ τὸ σχέδιο νὰ συμπίπτῃ μὲ τὰ διαστήματα αὐτὰ ὥστε οἱ νέες πολιτικὲς

ὀργανώσεις ποὺ ἐνδεχόμενα θὰ ἀποχτήσουν τὴν πλειοψηφία τῶν ἐργαζόμενων κατὰ τίς γενικὲς ἐκλογές καὶ ποὺ ἐκφράζουν διαφορετικὲς κατευθύνσεις σοσιαλιστικῆς πολιτικῆς νὰ μὴ ἀναγκασθοῦν νὰ ἀνατρέψουν στὴ μέση ἓνα συνεχιζόμενο σχέδιο, ἀλλὰ νὰ ἔχουν τὴν ἐλευθερία νὰ διατυπώσουν καινούργια.

Στὰ χρονικὰ ὄρια ἐφαρμογῆς του, τὸ σχέδιο ὑπολογίζει καὶ προσδιορίζει διάφορες σειρὲς ἀριθμῶν ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὴν ἀπὸ διάφορη ἀκτῖνα ἀντιμετώπιση τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἡ συνολικὴ ἀντιμετώπιση τῆς οἰκονομίας παρέχει τοὺς συνολικοὺς ἀριθμοὺς ποὺ ἀντιστοιχοῦν στίς θεμελιώδεις κατηγορίες καὶ ποὺ εἶναι: ἡ ποσότητα τῆς παραγωγῆς, ἡ ἀξία τῆς παραγωγῆς ἡ ποσότητα τῆς ἐργασίας, τὸ σύνολο τῶν μισθῶν, ἡ ποσότητα τοῦ κεφαλαίου, ὁ τόκος, ἡ ὀριακὴ ἔγγεια πρόσσοδος (ἂν ὑπάρχει), τὸ ποσὸ τοῦ νομίσματος, ἡ τιμὴ τοῦ συναλλάγματος. Ἡ κατανάλωση σύμφωνα μὲ τίς παραπάνω παρατηρήσεις δὲν περιλαμβάνεται στὸ σχέδιο ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ καταστροφικὴ μανία τοῦ καπιταλισμοῦ ἔχει κατὰ τὴν ἄμεσα προηγούμενη περίοδο ἐξαντλήσει οἰκονομικὰ τὴ χώρα, στοὺς συνολικοὺς ἀριθμοὺς θὰ συμπεριληφθοῦν καὶ τὰ εἶδη κατανάλωσης ποὺ προσωρινὰ θὰ διανέμονται μὲ δελτία.

Οἱ συνολικοὶ ἀριθμοὶ ἀναλύονται σὲ ὑποδιαίρεσεις κατὰ εἶδος, κατὰ τοπικὲς περιφέρειες καὶ κατὰ χρονικὰ διαστήματα. Οἱ δὲ ὑποδιαίρεσεις αὐτὲς συμπλέκονται καὶ μεταξὺ τους (λ. χ. μιὰ τοπικὴ ὑποδιαίρεση ἀναλύεται σὲ χρονικὲς καὶ κατὰ εἶδος καὶ ἀντίστροφα). Εἰδικώτερα:

α) Κατὰ εἶδος ὑποδιαίρεσεις. Ὁ τομέας ποσότητα παραγωγῆς διαιρεῖται στίς κατηγορίες Βιομηχανία, Γεωργία, Συγκοινωνία κλπ. Ἡ κατηγορία Βιομηχανία διαιρεῖται στοὺς κλάδους Κλωτουργία, Καπνοβιομηχανία, Ἐλαιουργία, Σιδηρουργία κλπ. Ἡ Κλωστοῦφανστοῦφαντουργία διαιρεῖται σὲ κλωστικὴ καὶ ὕφαντικὴ βιομηχανία. Ἡ Ὑφαντουργία διαιρεῖται σὲ ὕφαντουργία βαμβακερῶν, μάλλινων, μεταξωτῶν κλπ.

β) Τοπικὲς ὑποδιαίρεσεις. Ἡ γεωργία γενικὰ ἢ ἡ παραγωγή ἠλεκτρικοῦ ρεύματος ἢ ἡ Ὑφαντουργία μάλλινων προσδιορίζεται γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, γιὰ τὸ Νομὸ Ἀττικοβιωτίας, γιὰ τὴν Ἀθήνα. Κατὰ τίς περιπτώσεις οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἡ συνοικία (κατανάλωση, ἐμπόριο) τὸ ἐργοστάσιο (βιομηχανία) τὸ αὐτοτελὲς ἀγρόκτημα (γεωργία) ἀποτελοῦν τίς μονάδες τῶν τοπικῶν ὑποδιαίρεσεων.

γ) Κατὰ χρονικὰ τμήματα. Γιὰ τὸ λόγο ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω ἡ βασικὴ χρονικὴ ὑποδιαίρεση εἶναι ἡ χρονιά. Στὴ

γεωργία μικρότερες χρονικές υποδιαίρεσεις δέν είναι δυνατές παρά μόνο γιά τὰ είδη που παράγονται δύο φορές τό χρόνο (π. χ. πατάτα). Στην άλλη οικονομική δραστηριότητα, οί υποδιαίρεσεις έπεκτείνονται στο τρίμηνο, στο μήνα και ακόμα και στη βδομάδα.

Γιά τις συγκεκριμένες ποσότητες που όρίζει τό σχέδιο (τί θα παραχθεί από κάθε είδος, τόπο και κατά χρονικό διάστημα, σε τί τιμή θα παραχθεί, πόση εργασία θα καταβληθεί κλπ.), κατά συνέπεια και γιά τὰ άθροίσματα τους, όρίζονται δυό σειρές άριθμοί που άνταποκρίνονται ή μιá στον ύπολογισμό μάξιμουμ και ή άλλη στον ύπολογισμό μίνιμουμ. Ο ύπολογισμός μάξιμουμ είναι εκείνος που άν πραγματοποιηθεί έξασφαλίζει την πλέρια έπιτυχία του σχεδίου· ό ύπολογισμός μίνιμουμ δηλώνει τό κατώτατο όριο που, έφ' όσον πραγματοποιιείται δέν ύπάρχει κίνδυνος άνατροπής των γενικών κατευθύνσεων του σχεδίου. Έτσι τό σχέδιο παρουσιάζει κάποια έλαστικότητα που είναι άπαραίτητη γιά νά παρακολουθεϊται ή άβεβαιότητα της πραγματικής εξέλιξης της οικονομικής δραστηριότητας. Η άβεβαιότητα αύτη όφείλεται στο έν μέρος άστάθμητο ώρισμένων παραγόντων και στην μη προβλεπόμενη παρεμβολή άλλων συμπτωματικών. Οί κυριώτεροι άπ' αυτούς τους παράγοντες είναι οί κλιματολογικοί όροι γιά τή γεωργία και οί διακυμάνσεις της παγκόσμιας καπιταλιστικής άγοράς· άλλοι παράγοντες είναι έπίσης ή κίνηση του πληθυσμού, ή έξάντληση ή άνακάλυψη κοιτασμάτων, ή αίφνίδια καταστροφή κεφαλαίων. Γιά τό πρώτο σοσιαλιστικό σχέδιο είδικά άστάθμητοι παράγοντες σε μεγάλο βαθμό είναι ή παραγωγικότητα της εργασίας όπως θα προκύψει με τή μετάβαση άπ'τόν καπιταλιστικό στον σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής. Είναι εύνόητο· ότι ή μεταβολή των ποσοτήτων σε ένα κλάδο έπιφέρει άναγκαστικά τή μεταβολή των ποσοτήτων σε άλλους. Λ. χ. μερικές καταστροφές της καπνοπαραγωγής, έξ αίτίας δυσμενών κλιματολογικών συνθηκών, φερνουν έλάττωση της καπνοβιομηχανίας και αύτη έλάττωση του όγκου του έξωτερικού έμπορίου και αύτη μεταβολή (ένδεχόμενα) της τιμής του συναλλάγματος. Έκμετάλλευση γαιανθρακοφόρων κοιτασμάτων στη Μικρασία φέρνει έλάττωση του κόστους τσιφ του γαιάνθρακα και αύτη πτώση της τιμής και αύξηση της παραγωγής που έχει άνάγκη από πολλή κινητήρια δύναμη. Κατά συνέπεια τό σχέδιο δέν άρκει νά διατυπωθεϊ μιá φορά· έχει άνάγκη από διαρκή παρακολούθηση, στάθμιση και άναπροσαρμογή· ή εργασία αύτη καλεϊται έκτέλεση του σχεδίου και έχει όχι μικρότερη σημασία άπ'τήν άρχική του διατύπωση.

Έφ' όσον τό σχέδιο άνταποκρίνεται σε μιá οικονομία όχι όλοκληρωτικά κολλεκτιβιστική, αλλά μικτή, δηλαδή που διατηρεϊ έναν

τομέα ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπιχείρησης, οἱ δυσχέρειες διατύπωσης του καὶ ἐφαρμογῆς του αὐξάνουν. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ σχέδιο δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχει μερικὴ ἔκταση, νὰ ἀφορᾷ δηλαδὴ μόνο τὸν κοινωνικοποιημένο τομέα τῆς οἰκονομίας· καὶ πάλι τὸ σχέδιο θὰ ἔχει καθολικὸ χαρακτήρα καὶ θὰ περιλάβει μέσα στοὺς ὑπολογισμούς του καὶ τὶς ποσότητες τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα· μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι γιὰ τὶς τελευταῖες αὐτὲς ἡ ἐλαστικότητα μεταξὺ ὑπολογισμοῦ μάξιμουμ καὶ ὑπολογισμοῦ μίνιμουμ ὀφείλει νὰ εἶναι μεγαλύτερη, ὥστε νὰ δίδονται ἀνάλογα περιθώρια στὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία πού θὰ χαρακτηρίζει αὐτὸν τὸν τομέα.

Τελικὰ πρέπει νὰ καθοριστῆ ὅτι οἱ πρῶτες ποσότητες πού θὰ ὑπολογιστοῦν στὸ πρῶτο σχέδιο ἔχουν κατ' ἀνάγκη μιὰ δόση αὐθαιρεσίας. Οἱ ποσότητες αὐτὲς κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος θὰ στηριχθοῦν κατ' ἀνάγκην στὰ τελευταῖα δεδομένα τῆς ἀστικῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ θὰ σταθμισθοῦν μὲ τὶς πρῶτες ἐφαρμογές. Ὅσο ἡ τελευταία ἀστικὴ περίοδος εἶναι περίοδος οἰκονομικῆς καταστροφῆς καὶ ἀποσύνθεσης, ὅπως ἀναπότρεπτα σχεδὸν συμβαίνει πρὶν τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση, τόσο καὶ αὐτὰ τὰ δεδομένα καταντοῦν περσότερο ἀβέβαια. Τὴν ἀβεβαιότητα αὐτὴ κατὰ μιὰ πλευρὰ μπορεῖ νὰ τὴν περιορίσει μιὰ συστηματικὴ καὶ ὀλοκληρωμένη ἀπογραφή πού ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ἐπείγουσα ἐνέργεια τῆς πρῶτης σοσιαλιστικῆς κυβέρνησης.

IV. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

1. Ἐκταση καὶ σημασία τῶν κοινωνικοποιήσεων. — Ἡ ἐπιβολὴ ἑνὸς συστήματος κοινωνικοποιήσεων ἀποτελεῖ τὴν πιὸ θεμελιώδη οἰκονομικὴ ἐπιδίωξη ἑνὸς προγράμματος σοσιαλιστικῆς μεταβολῆς. Ἡ σημασία τῆς κατάργησης τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στὰ μέσα τῆς παραγωγῆς εἶναι σύγχρονα πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ. Πολιτικά : μόνο ἔτσι ἐκμηδενίζεται ἡ κοινωνικὴ δύναμη τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ στερεώνεται τὸ νέο καθεστῶς. Οἰκονομικά : μόνο μὲ τὴ συγκέντρωση τῶν παραγωγικῶν μέσων ἀπ' τὸ κράτος μπαίνει τέλος στὴν ἀναρχία τῆς παραγωγῆς καὶ γίνεται δυνατὴ μὲ τὴ διατύπωση τοῦ σχεδίου ἡ ἐκλογικευμένη ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς. Ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ ἄποψη ἡ κοινωνικοποίησις τῶν παραγωγικῶν μέσων ἀποτελεῖ ἐκδήλωση τῆς τάσης τῆς ἐκλογίκευσης τῆς ζωῆς πού ἀποτελεῖ θεμελιώδη κατεύθυνση τοῦ νεώτερου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν ἐκλογίκευση τῆς ζωῆς καὶ τὸν ἀντίστοιχο περιορισμὸ τῶν ὀρίων τοῦ τυχαίου ἢ ἀστικῆς τάξης καὶ τὸ ἀστικὸ καθεστῶς τὴν πραγματοποίησε σὲ πολλὰ πεδία ἐξήρесе ὅμως ἀπ' αὐτὸ τὸν σπουδαιότερο τομέα, τὴν οἰκονομία,

ἐπειδὴ τὰ ταξικά της συμφέροντα ἦσαν ἀντίθετα. Στὸν τομέα αὐτὸ τὸ προλεταριάτο καὶ τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς ἐπεκτείνει καὶ συμπληρώνει τὸ ὀργανωτικὸ ἐκλογικευτικὸ ρεῦμα.

Ἐν τούτοις γιὰ νὰ ἐπέλθει τὸ διπλὸ αὐτὸ—τὸ πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ—ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἀναγκαῖος ὁ ἄμεσος ὀλοκληρωτικὸς κολλεκτιβισμός. Στὴ σύγχρονη διάρθρωση τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας τῶν χωρῶν, ἡ ἐξέλιξη τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ὅπως εἶδαμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, εἶναι ἄνιση. Σὲ γενικώτερη διατύπωση ἡ οἰκονομία χωρίζεται σὲ δύο τομεῖς, στὸν τομέα τῆς μεγάλης καὶ καπιταλιστικῆς διαμορφωμένης ἐπιχείρησης, καὶ στὸν τομέα τῆς μικρῆς ἐπιχείρησης, ποὺ διατηρεῖ τὸν τύπο τῆς ἀπλῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς. Ὁ καπιταλιστικὸς τομέας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐκφράζει τὴν ἐκμετάλλευση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, ποὺ θεμελιώνει τὴν κοινωνικὴ δύναμη τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ ποὺ τῆς ἐξασφαλίζει τὴν οἰκονομικὴ ἡγεσία. Ἡ κοινωνικοποίηση κατευθύνεται πρὸ παντὸς ἐνάντια σ' αὐτὸν τὸν τομέα, καὶ ἀρκεῖ, περιοριζόμενη στὶς καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις, γιὰ νὰ μεταβιβάσει τὴν οἰκονομικὴ ἡγεσία στὸ ἐργατικὸ κράτος, νὰ ἐκμηδενίσει τὴν οἰκονομικὴ δύναμη τῆς ἐχθρικής τάξης καὶ νὰ ἐπιτρέψει τὴν ἐκλογικευμένη ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας. Κατὰ συνέπεια οἱ κοινωνικοποιήσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος ἀφοροῦν κατὰ βάση τις καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ πῶς ἀναλυτικὰ τις τράπεζες, τις ἀσφαλιστικὲς ἐπιχειρήσεις, τὰ μεταλλεῖα, τὴ βιομηχανία, τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, τὸ χονδρικὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο, τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα καὶ τις μεγάλες οἰκοδομὲς. Γιὰ τὴν τύχη τῆς λοιπῆς ἰδιοκτησίας γίνεται λόγος σὲ ἐπόμενη παράγραφο.

Εἰδικώτερα γιὰ τὴν ἀποφασιστικὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ κοινωνικοποίηση περιοριζόμενη σ' αὐτὲς καὶ μόνο τις καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις, ἰσχύει ἡ ἀκόλουθη παρατήρηση. Στὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία κάθε χώρας ὑπάρχουν ὠρισμένοι βασικοὶ μοχλοὶ τῆς οἰκονομικῆς κίνησης. Οἱ μοχλοὶ αὐτοὶ διακρίνονται σὲ κρατικοὺς καὶ ἐλεύθερους. Οἱ κρατικοὶ ἀνήκουν στὸ κράτος καὶ κάτω ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ εἶναι κύρια ἡ φορολογία, τὸ δασμολόγιο, τὸ νόμισμα καὶ (στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ ἀστικοῦ παρεμβατισμοῦ) τὸ συνάλλαγμα. Ἀντίθετα, ἐλεύθεροι μοχλοὶ εἶναι στὸ ἀστικὸ καθεστῶς οἱ τράπεζες, τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, τὰ μεγάλα μεταφορικὰ μέσα καὶ ὠρισμένες βιομηχανίες ἀνάλογα μὲ τὴ γεωοικονομία κάθε χώρας. Οὐσιαστικὰ ὅλη ἡ δύναμη τῆς κεφαλαιοκρατίας συγκεντρώνεται στοὺς ἐλεύθερους οἰκονομικοὺς μοχλοὺς καὶ ἀπὸ τὸ χειρισμὸν τους προσδιορίζεται ἡ ἐξάρτηση ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ εἰδικώτερα τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων ἐπιχειρήσεων. Κατὰ συνέπεια ἀπλὰ καὶ μόνο

ἡ ἀπόχτηση τῶν ἐλεύθερων οἰκονομικῶν μοχλῶν ἀπὸ τὸ ἐργατικὸ κράτος καὶ ὁ συνδυασμένος χειρισμὸς τους μὲ τὸν χειρισμὸν τῶν κρατικῶν μοχλῶν (δηλαδὴ τῆς φορολογικῆς, δασμολογικῆς, νομισματικῆς καὶ συναλλαγματικῆς πολιτικῆς) ἐξασφαλίζουν τὴν οἰκονομικὴ ἡγεσίαν στὴ νέα ἐξουσία.

Ἀπὸ ἄλλη ἄποψη πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ: ἡ νέα ἐξουσία σὲ καμμιά περίπτωση δὲν πρόκειται νὰ ἔχη τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν καπιταλιστῶν· οἱ καπιταλιστῆς εἴτε ἀπὸ πολιτικὸ ὑπολογισμὸν εἴτε, τοῦλάχιστο, ἀπὸ ἄμεσο οἰκονομικὸ συμφέρον, θὰ γυρέψουν νὰ ἀντιδράσουν, ἐφ' ὅσον ἀκόμη διαθέτουν τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, καταστρέφοντας, ἀποκρύβοντας ἢ καταναλίσκοντας τὰ κεφάλαια τους. Κατὰ συνέπεια ἡ κοινωνικοποίηση: α) Πρέπει νὰ ἐπέλθει ἄμεσα, γιατί κάθε παράταση τῆς ἐκκρεμότητος ἰσοδυναμεῖ μὲ οἰκονομικὴ καταστροφή. β) Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ διαδοχικὰ, γιατί στὴν περίπτωση αὐτῇ ἡ ἀντίδραση τῶν ὑπολειπόμενων καπιταλιστῶν θὰ εἶναι ἀκόμη ἐντονώτερη, ἐφ' ὅσον θὰ βλέπουν ποιά τύχη τοὺς περιμένει. γ) Εἶναι ἀσύμφορο γιὰ τὸν ἴδιον λογον νὰ περιοριστεῖ μόνον στοὺς οἰκονομικοὺς μοχλοὺς (ἔστω καὶ ἂν ἔτσι ἐξασφαλίζεται ἡ οἰκονομικὴ ἡγεσία τοῦ κράτους) καὶ νὰ μὴν ἐπεκταθεῖ στὸ σύνολο τῶν καπιταλιστικῶν διαμορφωμένων ἐπιχειρήσεων.

2. Τράπεζες καὶ ἀσφαλίσεις.— Ἡ κοινωνικοποίηση τῶν τραπεζῶν ἀποτελεῖ τὸ σημαντικώτερον σοσιαλιστικὸν μέτρον, στὴν σειράν τῶν κοινωνικοποιήσεων. Αὐτὸ ὀφείλεται στὸν κυρίαρχον ρόλον ποὺ παίζουν οἱ τράπεζες στὴ σύγχρονη διάρθρωση τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς κοινωνίας. Πιὸ συγκεκριμένα τὰ πλεονεκτήματα ποὺ θὰ ἐξασφαλιστοῦν ἔτσι, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α) Τὸ κράτος θὰ ἀναλάβῃ μεγάλα κεφάλαια καὶ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ διαθέσῃ γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ συνόλου, σύμφωνα μὲ τίς συγκεκριμένους κατευθυντήριους γραμμὰς τοῦ σχεδίου. Τὰ κεφάλαια αὐτὰ οἱ τράπεζες τὰ διέθεταν μὲ κριτήρια κατὰ κανόνα ὄχι παραγωγικά. Χρηματοδοτοῦσαν ἐπιχειρήσεις, ὄχι ἀποβλέποντας ἀποκλειστικὰ στὶς παραγωγικὰς τους δυνατότητας καὶ στὴ γενικώτερη ὠφέλεια ποὺ θὰ προέκυπτε στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ σὲ χρηματιστηριακοὺς συνδυασμοὺς καὶ εἰδικώτερα στὶς πιθανότητες νὰ ἀπορροφήσουν αὐτὲς τίς ἐπιχειρήσεις ἢ νὰ τίς ἐκμεταλλεῦτοῦν κερδοσκοπικά.

β) Τὰ κεφάλαια ποὺ διαχειρίζονται οἱ τράπεζες σχηματίζονται ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ μετοχικὰ κεφάλαια τῶν τραπεζιτῶν, ἀλλὰ καὶ, πρὸ παντός, ἀπὸ τίς ἰδιωτικὰς καταθέσεις τῶν μεσαίων, κατὰ προτίμηση, στρωμάτων. Οἱ τράπεζες διαθέτοντας ἓνα σχεδὸν μονοπώλιον πίστεως

κερδοσκοποῦν πάνω στὴ διαφορὰ τοῦ ἐπιτοκίου, προσδιορίζοντας ἐξαιρετικὰ χαμηλὸ ἐπιτόκιο καταθέσεων καὶ σχετικὰ ψηλὸ ἐπιτόκιο πιστώσεων. Τὸ κράτος κοινωνικοποιώντας τὶς τράπεζες εἶναι σὲ θέση νὰ περιορίσει αὐτὴ τὴ διαφορὰ καὶ νὰ παράσχει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο φθηνότερα κεφάλαια στὴν παραγωγή, γεγονός που θὰ δημιουργήσει καινούργιες παραγωγικὲς δυνατότητες.

γ) Τὰ μεγάλα κέρδη τῶν τραπεζῶν δὲν διαβιβάζονται στὸ σύνολο τους στοὺς μέτοχους πού, κατὰ ἓνα ποσοστὸ, λόγω τῆς μεγάλης διάδοσης τῶν ἀνώνυμων τίτλων ἀνήκουν καὶ στὰ μεσαῖα στρώματα. Ἐνα μεγάλο μέρος τραπεζικῶν κερδῶν ἀπορροφᾶται ἀπὸ ἓνα ὀλιγαρχικὸ συγκρότημα διοικητῶν, συμβούλων καὶ ἀνώτατων ὑπαλλήλων. Τὸ συγκρότημα αὐτὸ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀπολαμβάνει μιὰ ἐξαιρετικὰ ψηλὴ ἀντιμισθία, ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ἐκμεταλλεύεται παρασιτικὰ καὶ γιὰ τὸ ἀτομικὸ συμφέρον τῶν προσώπων πού τὸ ἀποτελοῦν, τὴ δανειακὴ λειτουργία. Ὅλα αὐτὰ τὰ παρασιτικὰ κέρδη μὲ τὴν κοινωνικοποίηση ἐκλείπουν αὐτόματα. Ἡ κατάσταση, βέβαια, αὐτὴ ἰσχύει καὶ τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα θὰ ἐπέλθει καὶ στὶς ἄλλες κατηγορίες τῶν κοινωνικοποιούμενων ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ σὲ καμμιά περίπτωση δὲν ἔχει τόση ἔκταση καὶ κατὰ συνέπεια τόση σημασία, ὅσο προκειμένου γιὰ τὶς τράπεζες.

δ) Μὲ τὸν χειρισμὸ τοῦ τόκου καὶ τῆς ρευστότητας τῶν πιστώσεων, οἱ τράπεζες εἶναι ἓνας ἀπ' τοὺς κύριους παράγοντες τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων· οἱ τράπεζες ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ προκαλοῦν φαινόμενα πληθωρισμοῦ ἀνοίγοντας ἀκάλυπτες πιστώσεις καὶ ἀντίθετα, φαινόμενα ἀντιπληθωρισμοῦ, στενεύοντας ὑπερβολικὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ χρήματος· ἔχουν ἐπίσης τὴ δυνατότητα νὰ ρυθμίζουν τὸ βαθμὸ τῆς σώρευσης ἀνεξάρτητα κατὰ ἓνα ποσοστὸ ἀπ' τὸ βαθμὸ τῶν πραγματικῶν ἀποταμιεύσεων. Μὲ τὴν κοινωνικοποίηση τῆς πίστης ἢ κατάσταση αὐτὴ ἐκλείπει· τὸ κράτος θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξασφαλίσει τὴν οἰκονομικὴ σταθερότητα καὶ ἰσορροπία, διατηρώντας τὶς πιστώσεις σὲ φυσιολογικὸ ὕψος, δηλαδὴ σὲ ἀναλογία μὲ τὶς πραγματικὲς ἀποταμιεύσεις.

Ἡ κοινωνικοποίηση τῶν τραπεζῶν ἔχει ξεχωριστὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα περσότερη σημασία, χάρις στὸν ἐμποροπιστωτικὸ χαρακτήρα τῆς οἰκονομίας της. Σὲ χώρες βιομηχανικὰ προχωρημένες ἢ βαρεῖα βιομηχανία ἀποτελεῖ οἰκονομικὸ μοχλὸ, ἐξ ἴσου σημαντικὸ μὲ τὶς τράπεζες· στὴν Ἑλλάδα αὐτὸ δὲν συμβαίνει, οἱ τράπεζες ἀποτελοῦν τὸ πρῶτιστο φρούριο τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ οἱ συνέπειες τῆς τραπεζικῆς πολιτικῆς πάνω στὶς οἰκονομικὲς διακυμάνσεις καθὼς καὶ στὴ διανομὴ τοῦ εἰσοδήματος εἶναι στὴν Ἑλλάδα

σχετικὰ ἐντονώτερες. Ἡ διάκριση τραπεζῶν - καταθέσεων (banques de dépôts) καὶ τραπεζῶν—ἐπιχειρήσεων (banques d'affaires) δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα. Ὅλες οἱ ἑλληνικὲς τράπεζες εἶναι τράπεζες ἐπιχειρήσεων· ἐπηρεάζουν σὲ βαθμὸ ἐξαιρετικὰ μεγάλο ὅλη τὴν οἰκονομικὴ κίνηση τοῦ τόπου καὶ ἀπορροφοῦν ἓνα ἐπίσης σχετικὰ μεγάλο ποσοστὸ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος σὲ ἀντιμισθίες διοικητῶν καὶ ἄλλες παροχές.

Τὴν κοινωνικοποίηση τῶν τραπεζῶν τὴν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ κοινωνικοποίηση τῶν ἀσφαλίσεων, ποὺ ἀποτελοῦν στὴ σύγχρονη οἰκονομία συγκεντρωμένες καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ λειτουργία τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐπιχειρήσεων στηρίζεται στὴν ὕπαρξη ἑνὸς ἀσφαλιστικοῦ ἀποθέματος ἱκανοῦ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς διακυμάνσεις τοῦ νόμου τῶν πιθανοτήτων. Οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς ἀσφαλιστικὲς ἐταιρεῖες στεροῦνται ἀπὸ τέτοια περιθώρια καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀναγκάζονται νὰ ἀντασφαλιζῶνται σὲ ἀσφαλιστικὲς ἐταιρεῖες τοῦ ἐξωτερικοῦ, διαβιβάζοντας σ' αὐτὲς ἔτσι τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἀπ' τὰ κέρδη τους. Τὸ κράτος ἀντίθετα, ἐφ' ὅσον διαθέτει τὸ μονοπώλιο τῆς πίστεως θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξασφαλίζει τὸ ἀσφαλιστικὸ ἀπόθεμα καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ διατηρήσει τὸ ποσοστὸ αὐτῶν τῶν κερδῶν ποὺ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία.

3. *Ἡ βιομηχανία.* — Ἡ κοινωνικοποίηση τῆς βιομηχανίας ἔρχεται σὲ σημασία ἀμέσως μετὰ τὴ κοινωνικοποίηση τῶν τραπεζῶν. Πραγματικὰ ἂν οἱ τράπεζες μὲ τὸ δίκτυ τῶν πιστώσεων ἐξαρτοῦν τὴ γενικώτερη οἰκονομικὴ κίνηση μιᾶς χώρας, ἡ βιομηχανία εἶναι ὁ παραγωγικὸς ἐκεῖνος τομέας, ὅπου εἰδικώτερα ἀγοράζεται καὶ γίνεται ἡ ἐκμετάλλευση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας· ἡ κοινωνικοποίησή τους ἀποτελεῖ κατὰ συνέπεια ἀναγκαῖα προϋπόθεση τῆς κοινωνικῆς χειραφέτησης τῆς τάξης ἐκείνης ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πιὸ συνειδητὸ στήριγμα τῆς νέας ἐξουσίας, τοῦ προλεταριάτου. Διατήρηση τοῦ τύπου τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης στὴ βιομηχανία μὲ σύγχρονη παραμονὴ τοῦ προλεταριάτου στὴν πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι γιὰ μακρὸ διάστημα ἀδύνατη.

Εἰδικώτερα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ βιομηχανία παρατηροῦμε :

Δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα καθόλου βαρεῖα βιομηχανία. Κατὰ συνέπεια δὲν ὑπάρχει ὁ κλάδος ἐκεῖνος ποὺ στίς κυριώτερες βιομηχανικὲς χώρες ἀποτελεῖ βασικὰ οἰκονομικὸ μοχλὸ καὶ ποὺ ἡ κοινωνικοποίησή του ἔχει ξεχωριστὴ σημασία. Ἄλλος βιομηχανικὸς κλάδος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ νὰ παίζει ρόλο οἰκονομικοῦ μοχλοῦ, ἀντὶ τῆς ἀνύπαρκτης βαρεῖας βιομηχανίας, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ξεχωριστεῖ.

Οἱ ἑλληνικὲς βιομηχανίες ποὺ προηγοῦνται σὲ σπουδαιότητα εἶναι ἐκεῖνες ποὺ ἀναλοῦνται μὲ τὴν ἐπεξεργασία τῶν ἑξῆς :

κῶν ὑλῶν. Στὶς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς ἡ ὕπαρξη φτηνῆς πρώτης ὕλης μαζί με τὴν ἐξαιρετικὰ ψηλὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας, κατορθώνουν νὰ περιορίσουν σημαντικὰ τὰ ἄλλα γενικὰ μειονεκτήματα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας (ἀκρίβεια κεφαλαίων καὶ καύσιμων ὑλῶν, ἔλλειψη τεχνικὰ μορφωμένου προσωπικοῦ). Οἱ ἐπιχειρήσεις αὐτὲς εἶναι πρὸ παντὸς ἡ καπνοβιομηχανία, ἡ ἐλαιουργία, ἡ οἰνοπνευματοποιία καὶ ἡ βιομηχανία δέρματος. Οἱ ἐπιχειρήσεις αὐτὲς ἔχουν μιὰ σχετικὰ ἱκανοποιητικὴ παραγωγικότητα καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ εἶναι καὶ οἱ μόνες σχεδὸν ποὺ κατορθώνουν νὰ πραγματοποιοῦν ὠρισμένη ἐξαγωγή. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἡ κοινωνικοποίησή τους ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Ἔχει σημασία ὁμως καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἄποψη: ὅτι ἔτσι τὸ κράτος θὰ μπορέσει νὰ τοποθετήσῃ τὴν ἐμπορικὴ πολιτικὴ τῆς ἐξαγωγῆς ἀγροτικῶν προϊόντων σὲ μιὰ νέα βάση, ὅπως θὰ ἀναπτυχθεῖ σὲ ἐπόμενη παράγραφο.

Ἡ κλωστοῦφαντουργία, ἂν καὶ ἔχει ἐλαττωμένη παραγωγικότητα καὶ μόνο με μιὰ σταθερὴ δασμολογικὴ προστασία συγκρατεῖται, ἀποτελεῖ ἓνα σχετικὰ σημαντικὸ βιομηχανικὸ κλάδο τῆς Ἑλλάδας. Αὐτὸ ὀφείλεται σὲ δυὸ λόγους: στὴν ἔκταση ποὺ ἔχει πάρει καὶ στὴ διαρκῶς μεγαλύτερη χρησιμοποίησις ἐγχώριας πρώτης ὕλης καὶ πρὸ παντὸς βαμβακιοῦ, ποὺ συμβαδίζει με τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς βαμβακοπαραγωγῆς. Ἀντίστοιχη εἶναι καὶ ἡ σημασία τῆς κοινωνικοποίησης τῆς.

Ἀπ' τὶς λοιπὲς βιομηχανίες μποροῦν ἀκόμη νὰ ξεχωριστοῦν ἐκεῖνες ποὺ παρὰ τὴν ἐλαττωμένη παραγωγικότητά τους εἶναι ἀσύμφορο ἢ ἀδύνατο ἀπ' τὴ φύση τῶν ἀναγκῶν ποὺ καλύπτουν νὰ ἀντικατασταθοῦν με εἰσαγωγή ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ ἔτοιμων προϊόντων. Τέτοιες βιομηχανίες εἶναι: ἡ βιομηχανία ἠλεκτρισμοῦ καὶ φωταέριου, οἱ ἀλευρόμυλοι, ἡ παροχὴ νεροῦ σὲ μεγάλα ἀστικά κέντρα (Οὐλεν) ἡ βιομηχανία τύπου, ὠρισμένοι κλάδοι τῆς οἰκοδομικῆς καὶ ξυλουργικῆς βιομηχανίας. Σὲ ἀνάλογη περίπτωσις βρίσκονται καὶ τὰ μεταλλεῖα. Ἡ λοιπὴ ἑλληνικὴ βιομηχανία ἀποτελεῖ γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς χώρας κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἓνα βᾶρος· δὲν ἔχει ἄλλο λόγο ὕπαρξης ἀπὸ τὴν ὑπέρογκη δασμολογικὴ προστασία, σὲ καμμιά δὲ περίπτωση με τὴ προστασία αὐτὴ δὲν κατορθώνει νὰ ἐξελιχθεῖ, ὥστε ἡ προστασία νὰ θεωρηθεῖ ἐκπαιδευτικὴ. Ἡ κατάστασις ὁμως τῶν κλάδων αὐτῶν τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας δὲν εἶναι λόγος γιὰ νὰ μὴ κοινωνικοποιηθοῦν. Ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, τὸ κράτος ὀφείλει νὰ πάρει στὰ χέρια τοῦ τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο· τὸ πρόβλημα ποιῆς ἐπιχειρήσεις θὰ διατηρήσῃ σὲ λειτουργία καὶ ποιῆς θὰ λικιντάρει εἶναι πρόβλημα ἄλλο, ποὺ θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμπορικὴ πολιτικὴ· σχετικὰ γίνεται λόγος σὲ ἐπόμενη παράγραφο.

Κατὰ συνέπεια δὲν ὑπάρχει περιορισμὸς τῆς κοινωνικοποίησης τῆς βιομηχανίας κατὰ κατηγορίες ἐπιχειρήσεων. Ὁ μόνος περιορισμὸς πού εἶναι συζητήσιμος εἶναι ὁ συνδεδεμένος μὲ τὴν ὀργανικὴ ἀνάπτυξη κάθε ἐπιχείρησης. Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἔχει μεγάλη σημασία. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς τράπεζες ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία δὲν εἶναι συγκεντρωμένη. Γενικὰ ἐπικρατεῖ ὁ τύπος τῆς μεσαίας ἐπιχείρησης, ἓνα μεγάλο δὲ τμήμα τῆς παραγωγῆς, γίνεται ὄχι σὲ ἐργοστάσια, ἀλλὰ σὲ ἐργαστήρια. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ ἡ χρησιμοποίηση μηχανικῆς κινητήριας δύναμης εἶναι περιορισμένη. Ἄλλωστε οἱ πρὸ δόκιμοι βιομηχανικοὶ κλάδοι (ὅπως ἡ καπνοβιομηχανία καὶ ἡ βιομηχανία δέρματος) ἀπ' τὴ φύση τους δὲν χρειάζονται ἄξια λόγου κινητήρια δύναμη. Συνολικὰ τὰ ὄρια βιομηχανίας καὶ βιοτεχνίας εἶναι ρευστὰ ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα, Σὲ πολλές δὲ ἀπ' τὶς μικρότερες ἐπιχειρήσεις, ἡ παρουσία καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐργοδότη στὴν παραγωγή εἶναι συνηθισμένη. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ το ἀσφαλέστερο κριτήριον γιὰ τὴν ἔκταση τῆς κοινωνικοποίησης εἶναι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἀσχολούμενου προσωπικοῦ. Ἡ κοινωνικοποίηση εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπεκταθεῖ κατ' ἀρχὴν σὲ ὅλες τὶς ἐπιχειρήσεις πού ἀπασχολοῦν πάνω ἀπὸ 5 ἐργάτες. Ὁ προσδιορισμὸς αὐτὸς εἶναι καθ' ἑαυτὸν καὶ σὲ σύγκριση μὲ ὅτι ἔγινε σὲ ἄλλες χώρες ἐξαιρετικὰ χαμηλός. Ψηλότερος ὅμως ὑπολογισμὸς θὰ ἄφηνε ἔξω μεγάλες ποσότητες παραγωγῆς. Καὶ ἀντίθετα, ἀκόμη χαμηλότερος ὑπολογισμὸς δὲν εἶναι δυνατός. Οἱ ἐπιχειρήσεις μὲ 1—5 ἐργάτες ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ διαφορετικὸ χειρισμὸ, πού γι' αὐτὸν γίνεται λόγος στὴν ἐπόμενη παράγραφο.

4. Λοιπὲς ἐπιχειρήσεις.—Γιὰ τὶς λοιπὲς κατηγορίες ἐπιχειρήσεων πού ὑπόκεινται σὲ κοινωνικοποίηση ἰσχύουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

Ἡ κοινωνικοποίηση τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ἐπιβάλλεται, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἀποτελοῦν οἰκονομικὸ μοχλὸ καὶ τύπο καπιταλιστικὰ ἐξελιγμένης ἐκμετάλλευσης. Ἡ φύση τῆς λειτουργίας τῶν κυριώτερων συγκοινωνιακῶν ἐπιχειρήσεων ἀποκλείει τὸ συναγωνισμὸ ἢ τὸν καθιστᾶ καθ' ἑαυτὸν ἐπιβλαβῆ. Ἡ συγκοινωνιακὴ ἐπιχείρηση φυσιολογικὰ προσανατολίζεται πρὸς τὸ μονοπώλιο καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν ἔχει τὸ μοναδικὸ ἔρεισμα τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχείρησης, πού εἶναι ἢ, ἀπ' τὴ λειτουργία τοῦ συναγωνισμοῦ, ἐξασφάλιση χαμηλοῦ κόστους καὶ ἀνάπτυξης τῆς παραγωγικότητας. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ κρατικοποίηση τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ἀποτελεῖ σωστὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ καὶ γιὰ τὸ ἀστικὸ καθεστῶς καὶ ἔχει ἐπέλθει σὲ πολλές χώρες μερικὰ ἢ ὅλικά. Πολὺ περισσότερο αὐτὸ ἰσχύει προκειμένου γιὰ τὴ κοινωνικοποίηση τους ἀπ' τὸ ἐργατικὸ καθεστῶς.

Πραγματικά ἡ σημασία τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων δὲν ἔγκειται μονάχα στὴν ἄμεση οἰκονομική τους ἐκμετάλλευση, ἀλλὰ στὸν γενικώτερο εὐνοϊκὸ ἀντίχτυπο ποὺ ἔχει πάνω στὴν οἰκονομία ἢ ἀνάπτυξη τῆς συγκοινωνίας. Κατὰ συνέπεια ἡ ὀργάνωση τῶν συγκοινωνιῶν ὀφείλει νὰ γίνεται μὲ τὸ εὐρύτερο αὐτὸ κριτήριο τῆς καθολικῆς κοινωνικῆς ὠφέλειας, ἔστω καὶ ἂν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ συγκεκριμένα οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκμετάλλευσης. Οἱ συγκοινωνιακὲς ἐπιχειρήσεις εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐπιχειρήσεις ποὺ ἐνδέχεται νὰ συμφέρει νὰ λειτουργοῦν καὶ μὲ ζημία. Πάνω στὴ βάση ὅμως αὕτη εἶναι ἀδύνατο νὰ σταθεῖ ἡ ἰδιωτικὴ ἐκμετάλλευση. Μόνο ἡ κρατικὴ ἐκμετάλλευση εἶναι σὲ θέση νὰ προσδιορίσει μὲ ἓνα εὐρύτερο πνεῦμα ἓνα σωστὸ καθεστῶς δρομολογίων καὶ τιμολογίων. Ἡ κρατικὴ ἐκμετάλλευση ἐφ' ὅσον θὰ ἔχει συγκεντρώσει ὅλους τοὺς κυριώτερους συγκοινωνιακοὺς κλάδους, ἔχει ἐπὶ πλέον τὴ δυνατότητα νὰ συγκεράσει καὶ νὰ συντονίσει τὸ ρυθμὸ τῆς λειτουργίας τοῦ κάθε κλάδου σὲ σχέση μὲ τὸν ἄλλον καὶ νὰ ἀποφύγει τὸν ἄγονο συναγωνισμό μεταξὺ τους (σιδηρόδρομου μὲ αὐτοκίνητο, χερσαίων συγκοινωνιῶν μὲ θαλάσσιες, τράμ μὲ αὐτοκίνητο, σιδηρόδρομου μὲ ἀεροπλάνο).

Σύμφωνα μὲ τίς παρατηρήσεις αὐτές οἱ συγκοινωνίες ποὺ στὴν Ἑλλάδα ὑπόκεινται σὲ ἄμεση κοινωνικοποίηση εἶναι : οἱ σιδηρόδρομοι, ἡ ἐσωτερικὴ ναυτιλία, ἡ ἀεροπορία, οἱ ὑπεραστικὲς μεταφορὲς αὐτοκινήτων, τὰ τράμ, τὰ λεωφορεῖα καὶ τὰ τηλέφωνα. Ἐξαίρεση μπορεῖ νὰ γίνει μόνο γιὰ τὰ ἀστικά μέσα ἀτομικῆς κυκλοφορίας (ταξί), ποὺ στὴν Ἑλλάδα δὲν ἀνήκουν στὴ μεγάλη ἐπιχείρηση καὶ ποὺ ἐπὶ πλέον δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ καμμιά εἰδικώτερη ὀργανωτικὴ μέριμνα. Ἀπ' τὰ παραπάνω αὐτὰ μεταφορικὰ μέσα τὰ κυριώτερα εἶναι ἤδη κρατικοποιημένα εἴτε βρίσκονται κάτω ἀπὸ κρατικὸ ἔλεγχο ἢ κάτω ἀπὸ ἰδιωτικὸ μονοπώλιο.

Ἡ ὑπερπόντια ναυτιλία ἀποτελεῖ συγκοινωνιακὸ κλάδο μὲ ξεχωριστὴ προβληματικὴ. Ἡ ὑπερπόντια φορτηγὸς ναυτιλία δὲν ἔχει γιὰ τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία τὴν εἰδικὴ σημασία τῶν ἐσωτερικῶν μεταφορικῶν μέσων ἀλλὰ τὴ γενικὴ σημασία μιᾶς οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης. Καθ' ἑαυτὴ εἶναι κλάδος καπιταλιστικὸς, ὀλοκληρωτικὰ ὀργανωμένος καὶ παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἰδιαίτερο σημαντικό, ὅτι εἶναι κλάδος ποὺ ἀντέχει στὸν παγκόσμιον συναγωνισμό. Τὰ κριτήρια κατὰ συνέπεια ποὺ ἐπιβάλλουν τὴν κοινωνικοποίηση τῆς εἶναι τὰ ἴδια ποὺ ἰσχύουν γιὰ τὴ βιομηχανία γενικά.

Ἡ μονοπώληση τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὸ ἐργατικὸ κράτος ἔχει ἐπίσης πρωταρχικὴ σημασία, γιατί ἐξασφαλίζει ἓναν

ισχυρότατο οἰκονομικὸ μοχλὸ καὶ ὀλοκληρώνει τὴν ἰδιότητα τοῦ κράτους σὰν οἰκονομικοῦ ἡγέτου. Ἡ μονοπώληση τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου κατοχυρώνει σὲ μεγάλῳ βαθμῷ τὸ ἐργατικὸ κράτος ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν πίεση τοῦ ἐξωτερικοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου καὶ ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ μιὰ σταθερὴ ἐπανάληψη τῶν συναλλαγῶν μὲ τὸ ἐξωτερικόν. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἔχει εἰδικώτερη σημασία ἡ μονοπώληση τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου ἀγροτικῶν προϊόντων, ποῦ ἐπιτρέπει τὴ καθιέρωση νέας ἀγροτικῆς καὶ ἐμπορικῆς πολιτικῆς. Γιὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ γίνεται εὐρύτερος λόγος σὲ ἐπόμενη παράγραφο.

Τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο ὑπόκειται ἐπίσης σὲ κοινωνικοποίηση, ἐφ' ὅσον παρουσιάζει μιὰ σχετικὴ καπιταλιστικὴ ἀνάπτυξη καὶ συγκέντρωση. Τὰ κριτήρια ποῦ θὰ προσδιορίσουν τὰ ὅρια τῆς κοινωνικοποίησης τοῦ κλάδου αὐτοῦ εἶναι ἀντίστοιχα, ἀλλὰ ὄχι καὶ ὅμοια μὲ ἐκεῖνα ποῦ ἀφοροῦν τὴ βιομηχανία. Οἱ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις ποῦ θὰ κοινωνικοποιηθοῦν δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιλεχθοῦν ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ἀπασχολούμενου προσωπικοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ γενικὴ ἐχτίμηση γιὰ τὸν ὄγκο τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν ἀπασχολούμενων κεφάλαιων. Ἡ ἐχτίμηση αὐτὴ σὲ κάθε περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ συγκεκριμένη.

Ἡ τελευταία κατηγορία κοινωνικοποιούμενων ἐπιχειρήσεων εἶναι οἱ μεγάλες ἀστικὲς οἰκοδομὲς. Ἡ κοινωνικοποίησή τους συνδέεται μὲ τὸ γενικώτερο πρόβλημα τῆς οἰκιστικῆς ποῦ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει ἡ νέα κοινωνία καὶ ποῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναλυθεῖ συστηματικὰ στὴ μελέτη αὐτῆ. Πολὺ συνοπτικὰ, παρατηροῦμε σχετικὰ τὰ ἑξῆς :

Σὲ κανέναν ἄλλο τομέα ἢ καπιταλιστικὴ ἀναρχία δὲν εἶναι τόσο ἐκδηλη, ὅσο στὴν κατασκευὴ καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῶν σύγχρονων πόλεων. Τὰ σχέδια ὄλων τῶν σύγχρονων πόλεων ἀποτυπώνουν ἕναν καθολικὸ οἰκονομικοκοινωνικὸ παραλογισμὸ καὶ προκαλοῦν τεράστιες οἰκονομικὲς θυσίες καὶ ἐνοχλήσεις. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τῶν ἀστικῶν ἀκινήτων. Παράλληλα μὲ τὴ σύγχρονη κοινωνικὴ ὑπόσταση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν μεγάλων πόλεων, ἡ διατήρηση αὐτῆς τῆς μορφῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἔχει κανένα νόημα. Ὁ πληθυσμὸς τῶν μεγάλων πόλεων εἶναι κατὰ πλειοψηφία πληθυσμὸς νομαδικός, δὲν συνδέει τὴν ἐργασία του μὲ ὠρισμένο τόπο καὶ ἄρα, μὲ ὠρισμένη οἴκηση (κλασικὴ κατηγορία : δημόσιοι ὑπάλληλοι)· γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς κατοικίας μὲ ἐνοίκιο εἶναι εὐρύτατα διαδομένον. Τὸ σύστημα αὐτό, ἀκόμη καὶ μὲ τὰ καπιταλιστικὰ κριτήρια, δὲν θεμελιώνεται. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ νέο καθεστῶς ὀφείλει νὰ θέσῃ τέρμα στὴν κατάστασι καὶ σὰν πρῶτο βῆμα

νά κοινωνικοποίηση τις κεντρικές συνοικίες των πόλεων που σχηματίζουν μεγαλύτερους όγκους συγκεντρωμένου πραγματικού κεφαλαίου, όπου ο νομαδικός χαρακτηήρας του στεγαζόμενου σ' αυτές πληθυσμού είναι περισσότερο έκδηλος.

Ἡ κοινωνικοποίηση των κεντρικῶν συνοικιῶν ἐξασφαλίζει ὠρισμένες προϋποθέσεις γιά μιὰ ἐκλογικευμένη ὀργάνωση τῆς νέας πόλης. Ἡ ὀργάνωση αὐτή πρέπει βασικά νά ἀποβλέπει : στή λογική κατανομή τῆς συγκοινωνίας, στήν ἐξασφάλιση στοιχειωδῶν μέσων ὕγιεινῆς, στήν ἐξίσωση τῶν ἐκπολιτιστικῶν πλεονεκτημάτων κέντρου καί ἀπομακρυσμένων συνοικιῶν, στήν ἀποκεντρωτική ὀργάνωση ὑπάλληλων οἰκοδομικῶν τομέων, ὥστε σέ κάθε ἕναν ἀπό αὐτούς νά ἀντιστοιχεῖ ὑπηρεσία κοινῆς χρήσης (π.χ. σέ κάθε πολυκατοικία κινηματογράφος, σέ κάθε ὀμάδα συνοικιῶν θέατρο). Ἡ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὀργάνωση τῆς νέας πόλης θά προσκρούσει εἰς τὸ ὑπάρχον οἰκοδομικὸ καθεστῶς, ἐφ' ὅσον ἡ κατεδάφισή του εἶναι οἰκονομικὰ ἀσύμφορη. Ἡ διέξοδος ὅμως πρὸς τέτοιους οἰκιστικούς προσανατολισμούς γίνεται ὀλοκληρωτικὰ ἀδύνατη ἐφ' ὅσον τὸ καθεστῶς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας διατηρεῖται τὸλάχιστο στὶς κεντρικὲς συνοικίες.

5. Συμπληρωματικὲς παρατηρήσεις.—Ἡ κοινωνικοποίηση θά προκαλέσῃ ἀνάμεσα σέ ἄλλες, καί τὶς ἀκόλουθες ὀργανωτικὲς συνέπειες.

Ἡ κοινωνικοποίηση θά ἐπιτρέψει τὴ συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς. Μιὰ ὠρισμένη ποσότητα μικρῶν καί μὲ ἀνώτερα ἔξοδα ἐπιχειρήσεων, εἶναι δυνατόν ἄμεσα νά σταματήσουν καί ἡ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς νά πραγματοποιηθεῖ σέ εὐρύτερα πλαίσια καί πάνω σέ ἀνώτερη τεχνικὴ βάση.

Ἡ κοινωνικοποίηση θά ἐπιτρέψει τὴν ὀλοκληρωτικὴν συγκέντρωση τῶν ἐπιχειρήσεων κάθε κλάδου σέ μιὰ ἐνιαία ἐπιχείρηση, εἴτε σέ ἕνα ἐνιαῖο καρτέλ (π.χ. ἐνιαία τράπεζα, καρτέλ βιομηχανίας). Εἶναι εὐνόητο ὅτι ὁ συγκεντρωτικὸς αὐτὸς τύπος τῆς διαχείρισης δὲν πρέπει νά ἐκφυλιστεῖ σέ γραφειοκρατικὴ ὀργάνωση καί ὅτι μιὰ σχετικὴ πρωτοβουλία στή διοίκηση τῶν κατὰ τόπους εἶναι ἀναγκαία νά διατηρηθεῖ.

Ἡ κοινωνικοποίηση θά ἐπιτρέψει τὴν ὀλοκλήρωση ὠρισμένων οἰκονομικῶν κλάδων ((intégration). Ἡ ὀλοκλήρωση θά πραγματοποιηθεῖ πρῶτα μέσα στὰ πλαίσια τῆς βιομηχανίας σέ συναφεῖς παραγωγικὲς ἐπιχειρήσεις (π.χ. κατάργηση τῆς διάκρισης κλωστικῶν καί ὕφαντικῶν ἐπιχειρήσεων). Παραπέρα ἡ ὀλοκλήρωση μπορεῖ νά συνδυάσει τὴν ἐμπορικὴν μὲ τὴ βιομηχανικὴ δραστηριότητα (π.χ. ἐνιαῖος ὀργανισμὸς ἐμπορίου καί ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ). Τὰ πλεονεκτή-

ματα ἀπὸ αὐτὴν καὶ τὴ προηγουμένη ὀργανωτικὴ λύση εἶναι ἔκδηλα. Ἐπιφέρουν ἄμεσα ἐλάττωσι τῶν γενικῶν ἐξόδων καὶ κατὰ συνέπεια ἐλάττωσι τοῦ κόστους.

Ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνικὴ μεταβολὴ θὰ προκύψει, ὅπως εἶναι τὸ πιθανώτερον, ἔπειτα ἀπὸ πόλεμον ἢ ἐσωτερικὰς ταραχὰς θὰ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ μιὰ σημαντικὴ καταστροφὴ τῆς οἰκονομίας. Ἡ συνέπεια αὐτῆς τῆς κατάστασης θὰ εἶναι ἀναπόρρητα ἢ ἐπιθυμία κάθε τοπικῆς κατηγορίας παραγωγῶν νὰ στηριχθοῦν εἰδικώτερα στὶς δικὰς τους παραγωγικὰς δυνάμεις, ἀπομονώνοντάς τες ἀπὸ τὸ σύνολον. Κατὰ συνέπεια θὰ δημιουργηθῆ μιὰ τάση μεγάλης ἀποκέντρωσης τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης. Ἡ τάση αὕτη εἶναι ἀναμφισβήτητα ἀντικοινωνικὴ καὶ ἀντιοικονομικὴ, φέρνει μέσα τῆς τὸ σπέρμα τῆς διάλυσης τῆς ὀργανωτικῆς ἐνότητος τῆς νέας οἰκονομίας καὶ σὰν τέτοια ὀφείλει νὰ καταπολεμηθῆ. Ἡ διαχείρισις τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνήκει στὸ ὀργανωμένον σύνολον, ἄρα στὸ ἐργατικὸ κράτος. Ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτὸν ἐξαίρεσις μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο γιὰ ἐπιχειρήσεις ποὺ συνδέονται μὲ αὐστηρὰ τοπικὰς καταναλωτικὰς ἀνάγκας καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπαχθοῦν στὴ διαχείρισις τοῦ ἀντίστοιχου τοπικοῦ ὀργάνου, δήμου, κοινότητος, ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου. Τέτοιαι ἐπιχειρήσεις εἶναι πρὸ παντὸς ἡ ὕδρευσις, τὰ τράμ καὶ τὰ λεωφορεῖα, οἱ ὕδατοπέτωσις, ἐφ' ὅσον περιορίζονται στὴν ἱκανοποίησις τοπικῶν ἀναγκῶν ἠλεκτρισμοῦ, τὸ ἀεριόφως, ἔργα τοπικῆς ἀστικῆς ἢ ἀγροτικῆς βελτίωσης (ἀποξηραντικὰ, ἀρδευτικὰ, ὁδοποιΐας). Ἡ ἀποκέντρωσις αὕτη τῶν ἐπιχειρήσεων σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ μεγαλύτερη ἔκτασι.

Εἰδικώτερα ζητήματα ποὺ προκύπτουν ἀπ' τὴν κοινωνικοποίησι εἶναι ἐκεῖνα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ὀργανωτικὴν ἐξασφάλισιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ τεχνικῆς διεύθυνσης τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων, μὲ τὴν δημιουργίαν μιᾶς σοσιαλιστικῆς πειθαρχίας τῶν ἐργαζομένων καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ προσωπικοῦ στὴν διεύθυνσιν. Ἡ ἀνάπτυξίς τους ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὄρια αὐτῆς τῆς μελέτης. Ἄλλωστε τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ λυθοῦν παρὰ μὲ συγκεκριμέναις λύσεσις.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ—ΠΙΝΑΚΕΣ

(Ἄλλα τὰ στοιχεῖα ἀφοροῦν τὴν κατάστασιν πρὶν τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον).

I. Ὁ Ἑλληνικὸς Καπιταλισμὸς.—1 Τὰ ἀκόλουθα στατιστικὰ στοιχεῖα ἐκφράζουν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας. Ἡ πυκνότητις τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν τὸ 1839 17,34 κάτοικοι, τὸ 1907 41,64 κάτοικοι, τὸ 1925 47,64 κάτοικοι. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ 31 χιλ. κατοίκους (1853) ἔφθασε τὶς 168 χιλ. τὸ 1907 καὶ τὶς 480 χιλ. τὸ 1928. Ἡ ὑπερωκεάνεια μετανάστευσις ἦταν 158

μετ'ἀνάστες, τὸ 1889 37 391 τὸ 1907, 8.858 τὸ 1928. Τὸ ποσοστὸ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἔπεσε ἀπὸ 72 % (1879) στὰ 58 % (1928). Ἡ ἀξία εἰσαγωγῶν—ἐξαγωγῶν ἀνέβηκε σὲ 45 ἑκ. χρ. δρχ. τὸ 1851 - 60 (μέσο ὄρο δεκαετίας), σὲ 268 ἑκατ. τὸ 1881 - 90 καὶ σὲ 1083 ἑκ. τὸ 1921 - 30. Τὸ μῆκος τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ἦταν 9 χιλμ. τὸ 1880, 697 τὸ 1899, 2 572 τὸ 1920. Τὸ ὁδικὸ δίκτυο ἦταν 168 χιλμ. τὸ 1860, 1886 τὸ 1888, 4014 τὸ 1900, 15.757 τὸ 1933. Ἡ δύναμη τῶν ἀτμοπλοίων ἦταν 8 χιλ. τόννοι. τὸ 1880, 168 χιλ. τὸ 1900, 1463 χιλ. τὸ 1930. Τὰ ἐξωτερικὰ δάνεια τοῦ κράτους ἀνέβηκαν (σὲ πραγματικὸ προϊόν) σὲ 60 ἑκ. χρ. φρ. γιὰ τὴν περίοδο 1830 - 1878, σὲ 630 ἑκ. χρ. φρ. γιὰ τὴν περίοδο 1879 - 1893, σὲ 1200 ἑκ. χρ. φρ. γιὰ τὴν περίοδο 1897 - 1922 καὶ σὲ 1000 ἑκ. χρ. φρ. γιὰ τὴν περίοδο 1922 - 1930. Ὁ σταθμικὸς δείκτης τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς (1928=100) ἦταν τὸ 1921 61,34, τὸ 1939 179.

2. Οἱ ἀκόλουθοι πίνακες δίνουν ὠρισμένα γενικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ διάρθρωση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας καὶ τὴ μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ.

Κεφάλαια ἑλληνικῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν.

Ἐπιχειρήσεις	Κεφ. σὲ ἑκ δρχ.	ο/ο συνόλου
Τραπεζιτικὲς	2.801	24,6
Ἀσφαλιστικὲς	122	1,6
Ἐμπορικὲς	847	7,4
Συγκοινωνιακὲς	1.003	8,7
Μεταλλευτικὲς	91	0,9
Ἡλεκτρισμοῦ	2.017	17,9
Λοιπὲς βιομηχανικὲς	3.419	30,0
Διάφορες	1.084	8,8
Σύνολο	11.384	100,0

Διεθνῆ συγκριτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ διάρθρωση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.

Χ ὠ ρ ε ς	Πυκνότητα πληθυσμοῦ κατὰ τ.χ. (ἔτος ἀπογραφῆς)	Πυκνότητα πληθυσμοῦ κατὰ παραγ. χιλιόμετ. (1933)	Πληθυσμὸς μεγάλων πόλ. (100.000 καὶ ἄνω) ἐπὶ τοῦ συνόλου (1930)	Ἐξαγωγ. βιομηχ. προϊόντων % ἐπὶ τοῦ συνόλου (1931)	Εἰσαγωγ. σὲ χρυσ. δολλ. κατὰ κἄτοικο (1929)	Περίσσευμα (+) ἢ ἔλλειμμα (-) τοῦ ἐμπ. ἰσοζυγ. σὲ χρ. δολλ. κατὰ κἄτοικο (1929)	Ἐμπορ. στόλος σὲ τόννους κατὰ χιλ. κατοίκους (1939)
Ἑλλάδα	47,66	107	15,2	2,4	25	-14	242
Γιουγκοσλαβία	56,04	60	3,8	7,3	9	+ 0,5	32
Βουλγαρία	53,12	87	3,9	2,9	9	- 3	-
Ρουμανία	62,22	72	5,9	-	9	- 0,2	6
Πολωνία	82,68	94	10,4	23,8	11	- 1	5
Λεττονία	28,88	32	19,9	37,0	35	- 9	24
Ἰσπανία	46,70	68	14,5	13,7	23	- 5	40
Οὐγγαρία	93,40	100	14,5	28,3	21	- 0,5	-
Ἰταλία	132,77	156	17,4	52,9	29	- 8	78
Γαλλία	75,93	93	15,7	60,7	51	- 7	69

Ἀπ' τὸν πίνακα αὐτὸν ἐξάγεται ὅτι ἡ Ἑλλάδα σὲ σύγκριση μὲ τις ὑπόλοιπες ἀγροτικές χώρες τοῦ πίνακα ὑπερέχει σημαντικά στὰ περισσότερα στοιχεία ποὺ ἐκφράζουν μιὰ σχετικὴ καπιταλιστικὴ ἀνάπτυξη, σὲ ὠρισμένα δὲ ἀπ' αὐτὰ ὑπερέχει καὶ σὲ σύγκριση μὲ χώρες ὄχι ἀγροτικές, ὅπως ἡ Ἰταλία καὶ ἀκόμα ἡ Γαλλία. Ἐξαιρεση γίνεται μόνο γιὰ τὴν ἐξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων ὅπου ἡ καθυστέρηση τῆς Ἑλλάδας εἶναι τόσο μεγάλη ὅσο καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς σὲ ἄλλα στοιχεία, καταλήγει δὲ νὰ εἶναι μεγάλη καὶ σὲ σύγκριση μὲ τις λοιπὲς βαλκανικὲς χώρες. Ὁ ἐμπορικοπιστωτικὸς χαρακτήρας τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ ἐμφανίζεται ἔτσι ἔκδηλος.

Ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόληση κατὰ χώρες (% ἐπὶ τοῦ συνόλου)

Χῶρες	Χρόνος ἀ- πογραφῆς	Γεωργία Ἀλιεία	Βιομηχανία Μεταλλεία	Ἐμπόριο Συγκοινωνία	Δημόσ. ὑπηρε- σίες-ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα
Ἀγγλία	1931	6,02	46,51	27,15	20,32
Βέλγιο	1920	19,53	47,46	18,72	14,29
Ὀλλανδία	1930	20,78	38,54	23,60	17,18
Τσεχοσλοβ. κία	1930	28,76	43,01	13,84	14,39
Γερμανία	1933	28,93	40,41	18,37	12,29
Αὐστρία	1920	31,91	33,26	12,17	22,66
Δανία	1921	35,27	27,32	16,88	20,53
Νορβηγία	1930	35,46	26,64	21,87	16,03
Γαλλία	1926	38,33	33,26	17,02	11,39
Σουηδία	1920	41,25	31,50	14,48	12,77
Ἰταλία	1941	47,38	29,55	14,87	12,20
Ἴρλανδία	1920	53,49	15,05	13,91	17,55
Πορτογαλλία	1930	53,54	19,36	9,35	17,75
Ἰσπανία	1920	58,93	22,02	8,17	10,88
Οὐγγαρία	1920	59,75	20,22	8,46	13,57
Ἑλλάδα	1928	61,10	18,07	14,06	6,77
Λεττονία	1930	68,34	14,12	9,04	8,50
Φιλλανδία	1930	69,70	15,84	8,11	8,35
Ἑσθονία	1922	70,47	14,38	6,25	8,90
Πολωνία	1921	77,49	9,55	5,76	7,20
Λιθουανία	1923	81,42	6,35	3,40	8,87
Βουλγαρία	1926	81,79	9,24	4,12	4,80
Γιουγκοσλαβία	1921	82,81	8,04	3,92	5,23

Ἀπ' τὸν πίνακα αὐτὸν φαίνεται ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶναι 17ῃ στὰ μὴ γεωργικὰ ἐπαγγέλματα γενικὰ καὶ 16ῃ στὴ βιομηχανία ἐνῶ ἔρχεται 11ῃ στὸ ἐμπόριο-συγκοινωνίες. Σὲ ἀναλογία ἐμπορικῆς-συγκοινωνιακῆς ἀπασχόλησης ἐπὶ τῆς βιομηχανικῆς ἡ Ἑλλάδα ἔρχεται 3ῃ (78 %) ἀμέσως μετὰ τὴν Ἰρλανδία (93 %) καὶ τὴν Νορβηγία (82 %) καὶ πρὶν τὴν Ὀλλανδία (61 %) καὶ τὴν Ἀγγλία (59 %).

Ὁ Πουλιόπουλος θέλησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν βασικὰ ἀγροτικὴ μορφή τῆς ἐλληνικῆς οικονομίας καὶ νὰ δώσῃ μεγάλη σχετικὰ σημασία στὴ βιομηχανία. Τὸ κυριώτερο ἐπιχείρημά του εἶναι ὅτι κατὰ ὠρισμένους ὑπολογισμοὺς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τὸ ἀπὸ τὴν βιομηχανία εἰσόδημα δὲν εἶναι μι-

κρότερο τοῦ γεωργικοῦ. Τὸ ἐπιχείρημα ὅμως αὐτὸ δὲν ἔχει ἀξία: ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἢ κατὰ μονάδα ἐργασίας παραγωγικότητα στὴ βιομηχανία εἶναι μεγαλύτερη ὥστε δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα τῆς σύγκρισης, στοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Πουλιόπουλος τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα ὑπολογίζονται μὲ τις τιμές τοῦ ἐσωτερικοῦ ποὺ εἶναι διπλές ἀπ' τις διεθνεῖς λόγω τοῦ προστατευτισμοῦ καὶ κατὰ συνέπεια κατὰ μέσον ὁρο ὁ ὑπολογισμὸς δὲν ἐκφράζει τὴν πραγματικὴ παραγωγικότητα τοῦ κλάδου αὐτοῦ.

Ἐκτὸς τῆν ἀπογραφή τοῦ 1928 προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα γιὰ τὴν κατανομή τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ κατηγορίες κοινωνικῆς.

Ἀνδρικός πληθυσμὸς κατὰ ἐπαγγέλματα (1928).

Κατηγορίες	Ἀριθμοὶ ἀπόλυτοι	% ἐπὶ τοῦ συνόλου
Ἐργοδότες	132.375	6,8
Ἀτομικὰ καὶ οἰκογενειακὰ ἐργαζόμενοι:		
α) Γεωργία	722.072	37,7
β) Κτηνοτροφία, θήρα	105.734	5,4
γ) Ἀλιεία	8.758	0,5
Σύνολο ἀγροτικῶν λαϊκῶν στρωμάτων	836.564	43,6
Ἀτομικὰ καὶ οἰκογενειακὰ ἐργαζόμενοι σὲ ἀστικῆς ἐπιχειρήσεις	236.705	13,5
Ἰδιωτικοὶ ὑπάλληλοι	105.721	5,5
Δημόσιοι ὑπάλληλοι	38.814	2,1
Ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα	30.037	1,6
Σύνολο ἀστικῶν λαϊκῶν στρωμάτων	438.277	22,8
Σύνολο λαϊκῶν στρωμάτων	1.274.841	66,4
Ἐργάτες βιομηχανίας καὶ μεταλλείων	189.476	9,7
Σύνολο ἐργατῶν	520.107	26,8
Γενικὸ σύνολο	1.927.323	100

Τὰ στοιχεῖα τοῦ πίνακα αὐτοῦ ἰσχύουν μόνο κατὰ μεγάλη προσέγγιση. Γενικὰ ἡ ἀπογραφή τοῦ 1928 δὲν εἶχε πετύχει. Εἰδικώτερα οἱ κατηγορίες ἐπαγγεμάτων ποὺ ἀναγράφει δὲν ἐπιτρέπουν μιὰ αὐστηρὴ ταξικὴ τοποθέτηση. Ἐτσι οἱ μεσαῖοι χωρικοὶ συμπεριλαμβάνονται στοὺς ἐργοδότες, ἐπίσης ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' τοὺς ἀναφερόμενους γιὰ ἐργάτες γεωργίας εἶναι ἀναμφισβήτητα φτωχοὶ χωρικοὶ καὶ ἀναγράφονται ἔτσι ἀπὸ ἀνεπαρκῆ κατανόηση τοῦ ἐρωτήματος τῆς ἀπογραφῆς (αὐτὸ ἐξάγεται ἀπ' τὴ μεγάλη ποσότητα τοῦ ἀναγραφόμενου ὄλικοῦ ἀριθμοῦ: 42.471, ποὺ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν πραγματικότητα, μάλιστα δὲ οἱ ἀριθμοὶ περιφερειῶν τῆς νότιας Ἑλλάδας). Καὶ γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς λόγους ὁ ἀριθμὸς τῶν μεσαίων στρωμάτων τῆς ὑπαίθρου εἶναι οὐσιωδῶς μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν ἀναφερόμενο στὸν πίνακα. Ἐπίσης ἕνα ποσὸ ὑπαλλήλων (ἐμποροῦπάλληλοι 15.346) ἀνήκουν μᾶλλον στὸ προλεταριάτο.

II. Τὸ Σοσιαλιστικὸ σχέδιο.—2. Σὰν γενικὴ ἀρχὴ ἡ ἰδέα τοῦ σοσιαλιστικοῦ σχεδίου μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ στὸν οὐτοπιστικὸ σοσιαλισμὸ, χωρὶς ὅμως φυσικὰ ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτὴ νὰ εἶναι δυνατό νὰ ἀντληθῇ καμμιά συγκεκριμένη καὶ

ἄξια προσοχῆς λύση. Ὁ προπολεμικὸς μαρξισμὸς δὲν ἀπασχολήθηκε σημαντικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης, ἐπειδὴ, ὄντας τὸ προϊόν μιᾶς περιόδου καπιταλιστικῆς ἀνόδου, δὲν εἶχε τίς ἀναγκαῖες γνωσεοκοινωνιολογικὲς προϋποθέσεις.

Μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ προλεταριάτου στὴ Ρωσία τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔγινε ζήτημα ἀμεσης ἐπικαιρότητας καὶ ἀποκάλυψε καὶ ὄλο τὸ προβληματικὸ του περιεχόμενον. Τὸ σοβιετικὸ πείραμα ἐπροκάλεσε τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς μεγάλης σχετικᾶ βιβλιογραφίας καὶ ἐπέτρεψε τὴν εὐρεῖα κριτικὴ καὶ ἀποκρυστάλλωση ἀντιλήψεων. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτῆ μιὰ νέα σοσιαλιστικὴ προσπάθεια δὲν θὰ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει τίς δυσχέρειες τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ ρῶσοι μπολσεβίκοι καὶ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνοίξει εὐκολώτερα τὸ δρόμο τῆς σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης. Καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς Ὀχτωβριανῆς ἐπανάστασης εἶναι ἀκατάλυτη.

Μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. ἐδοκίμασε κατὰ σειρὰ καὶ τοὺς τρεῖς τύπους σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης ποὺ ἀναφέρθηκαν στὸ κείμενον. Ὁ πολεμικὸς κομμουνισμὸς (1917 - 1921) ὑπῆρξε ἡ περίοδος τῆς ἀπόλυτης κρατικῆς αὐθαιρεσίας καὶ ἐπροκάλεσε γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τεράστιες οἰκονομικὲς καταστροφές. Ὁ πολεμικὸς κομμουνισμὸς ἦταν τὸ προϊόν τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τῆς τεράστιας ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πίεσης ποὺ ἐδοκίμασε τὸ σοβιετικὸ καθεστῶς καὶ τῆς ἐλπίδας γιὰ μιὰ γοργὴ ἐπέκταση τῆς ἐπανάστασης στὴν Εὐρώπη. Στὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν καὶ προϋποθέσεων ἡ αὐθαιρεσία ποὺ χαρακτήριζε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἦταν ἀπόλυτα ἐπιβεβλημένη. Τὸ τέλος τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καθὼς καὶ ἡ σύγχρονη διάλυση τοῦ μεγάλου ἐπαναστατικοῦ ἀναβρασμοῦ στὴν Εὐρώπη (1921) εἶναι τὰ αἷτια ποὺ ὠδήγησαν ἀπὸ τὸν πολεμικὸ κομμουνισμὸ στὴ ΝΕΠ, δηλαδὴ σὲ μιὰ ὑγιέστερη ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση μιᾶς διαρκέστερης κατάστασης. Ἡ ΝΕΠ εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀγορᾶς ὄχι μὲ τὴ θεωρητικὴ ὀλοκλήρωση ποὺ δόθηκε στὸ κείμενον—σὰν ἀγορὰ ἐνὸς ὀλοκληρωμένου κολλεκτιβισμού—ἀλλὰ σὰν μιᾶς ἀγορᾶς ποὺ συνδέει τὴν κοινωνικοποιημένη παραγωγὴ μὲ τοὺς τομεῖς ὅπου ὑπολείπεται ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία (ἐμπόριο, ξένες ἐπιχειρήσεις, ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία). Ἡ ἰδέα τῆς ΝΕΠ ἀνήκει στὸν Trotsky, ἡ δὲ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιταχύνθηκε ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τῆς Kronstadt ποὺ ἐξέφρασε μιὰ λαϊκὴ ἀγανάχτηση ἐνάντια στὴν αὐθαιρεσία τοῦ πολεμικοῦ κομμουνισμοῦ. Ἡ ΝΕΠ ἀποτέλεσε ἀναμφισβήτητα γιὰ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ., μιὰ μεγάλη πρόοδος, τελικὰ ὅμως ἡ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς καὶ μάλιστα σὲ μιὰ οἰκονομία ὄχι ὀλοκληρωτικὰ κοινωνικοποιημένη δημιούργησε νέες ἀντιφάσεις καὶ σημαντικοὺς διαφορισμοὺς εἰσοδημάτων, ποὺ θὰ ἦσαν σὲ θέση νὰ κλονίσουν καὶ τίς βάσεις τοῦ καθεστώτος.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ καθὼς καὶ οἱ κίνδυνοι ἐνὸς δεύτερου παγκόσμιου πολέμου ὠδήγησαν στὴν ἐγκατάλειψη τῆς ΝΕΠ καὶ στὴν ἐφαρμογὴ τῶν πεντάχρονων σχεδίων. Καὶ τοῦ σχεδίου ἡ ἰδέα ἀνήκει στὸν Trotsky. Σχέδιο σὲ ὠρισμένους οἰκονομικοὺς τομεῖς εἶχε παρουσιασθεῖ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. κατὰ τὴν περίοδο τῆς ΝΕΠ (τὸ σχέδιο τῆς ἠλεκτροκίνησης ἀπ' τὰ 1921). Τὸ πρῶτο καθολικὸ σχέδιο ὅμως ἐφαρμόσθηκε ἀπ' τὰ 1928. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. δὲν ὑπῆρξε ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἀρνητικὲς πλευρές. Ὁ οἰκονομικὸς ὑπολογισμὸς δὲν τηρήθηκε ἀπαρέγκλιτα. Γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῶν ἐπιχειρήσεων ἀκολουθήθηκε ἓνα σύστημα ἀνίσου ὑπολογισμοῦ τοῦ τόκου ποὺ ἔκανε τὴ συγκριτικὴ ἐχτίμηση τοῦ κόστους ἀδύνατη. Ἡ ἀνελευθερία τῆς κατανάλω-

σης (δελτία) καὶ οἱ διπλές τιμές ἀνάλογα μὲ τὴ κατηγορία τῶν καταναλωτῶν διατηρήθηκαν γιὰ πολὺν καιρὸ. Μὲ τρομαχτικὴ ἀύθαιρεσίᾳ ἐπιχειρήθηκε μιὰ μεγάλῃς ἔχτασης πρωταρχικὴ συσσώρευση σὲ βάρος τῶν χωρικῶν. Τέλος δὲν ὑπῆρξε ἀπόλυτο προβάδισμα στὴν ἱκανοποίησιν τῶν καταναλωτῶν σὲ εἶδη πρώτης ἀνάγκης καὶ μεγάλῃς ζήτησης—ἀντίκρουσιν τῆ παραγωγῆ εἰδῶν πολυτέλειᾳς (κρατικὰ μέγαρα μαζί μὲ παράγκες—μετρὸ πολυτελείας μαζί μὲ ἔλλειψη ἀπὸ τράμ). Οἱ ἀρνητικὲς ὁμως αὐτὲς πλευρὲς δὲν ὀφείλονται στὴν ἀρχὴ τοῦ σχεδίου καθ' ἑαυτὴ.

Ἄνεξάρτητα ἐν τούτοις ἀπ' τὶς ἀρνητικὲς τοὺς πλευρὲς τὰ σοβιετικὰ σχέδια ἀποτελοῦν ἔργο τεράστιο. Ἀποτελοῦν τὴ μεγαλείτερη ὡς τώρα προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ δαμάσει ἢ νὰ ὀργανώσῃ τις ὑλικὲς δυνάμεις, νὰ ἐκλογικεύσῃ τὸν παραλογισμὸ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς ἐνέργειας ἀποτυπώνονται στὴ ραγδαία ἀνάπτυξιν τῆς σοβιετικῆς παραγωγῆς, παρὰ τὸ χαμηλὸ τεχνικὸ ἐπίπεδο τῆς χώρας καὶ τις ζημιὰς ποὺ ἔφερε στὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας ἢ ἀύθαιρεσίᾳ ὀρισμένων λύσεων.

2 Στὶς δυτικὲς χώρες τὸ ρωσικὸ πείραμα ἐδημιούργησε μιὰ νέα θεωρητικὴ σχολὴ «νεοσοσιαλιστῶν» ποὺ κατὰ πλειοψηφία προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴ δυνατότητα τῆς λειτουργίας σοσιαλιστικῆς ἀγορᾶς μὲ τὴν ἔννοιαν ποὺ δόθηκε στὸ κείμενο. Ἡ τάση αὐτὴ (Lange, Dickinson, Mossé) ἔχει ἀντιληφθῆ μόνον τὸ πρόβλημα τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς καὶ ὄχι τὸ πρόβλημα τῆς σοσιαλιστικῆς κυκλοφορίας καὶ κατὰ τοῦτο δεσμεύεται ἀπὸ ἀντιλήψεις τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας καὶ μεθοδολογίας. Στὴν Ἑλλάδα τις ἀπόψεις αὐτὲς ἔχει ὑποστηρίξει ὁ καθηγητὴς Ζολώτας Πρέπει ἀκόμη νὰ ἀναφερθῆ μιὰ σειρά συγγραφέων ποὺ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ ἴδιο θέμα προσπάθησαν, ἀντίθετα, νὰ ἀρνηθοῦν θεωρητικὰ τὴ δυνατότητα σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης γενικὰ, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ σχηματισμὸς ἀγορᾶς εἶναι ἀδύνατος (Mises) εἴτε ὅτι εἶναι ἀδύνατος πραχτικὰ ὁ λογιστικὸς ὑπολογισμὸς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἰσορροπίας (Robbins, Hayek) Ἡ ἀδυναμία τῶν δύο ἀντίθετων αὐτῶν τάσεων εἶναι περίπου ἢ ἴδια : ἡ χρησιμοποίησιν ἀστικῶν κριτηρίων ἀπὸ τοὺς μὲν γιὰ τὴ θεμελίωσιν καὶ ἀπ' τοὺς δὲ γιὰ τὴν ἄρνησιν τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας,

Γενικὰ τὸ πρόβλημα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τιμῶν στὴ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία παρουσιάζει τεράστιο θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον φυσικὰ καὶ δὲν ἐξαντλεῖται μὲ τις ἐπιγραμματικὲς διαπιστώσεις τοῦ κειμένου. Ἀπὸ τὴ πλευρὰ αὐτὴ ὑπάρχει κενὸ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἀλλὰ ἡ παραπέρα ἔρευνα βγαίνει ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς μελέτης.

Γιὰ τὴ περίπτωσιν ἑνὸς ὀλοκληρωμένου κρατικοῦ καπιταλισμοῦ ἐνδιαφέρουσα (ἀλλὰ ἱστορικὰ ἀυθαίρετη) εἶναι ἡ ἀνάλυσις τοῦ Burnham, *The managerial revolution* (1943).

3. Ὅλες οἱ τεχνικὲς λεπτομέρειες τῆς διατύπωσης καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ σχεδίου προέρχονται ἀπ' τὴ πείρα τῶν σοβιετικῶν σχεδίων καὶ στηρίζονται στὴν ἀπασχολούμενη μὲ τὰ σχέδια αὐτὰ βιβλιογραφία. Τὰ σοβιετικὰ σχέδια ἔχουν δώσει ἐπίσης ἱκανοποιητικὲς λύσεις γιὰ τὴ διοικητικὴ ὀργάνωσιν τῆς κοινωνικοποιημένης ἰδιοκτησίας (κεντρικὲς διοικήσεις, τράστ, ἐργοστάσια κλπ.) ποὺ ξεφεύγει ἀπ' τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς μελέτης.

III. Κοινωνικοποιήσεις.—Στὴ Ρωσία μετὰ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάστασιν παρατηρήθηκε μιὰ σχετικὴ βραδύτητα στὸ ρυθμὸ τῶν κοινωνικοποιήσεων. Τὸ φυσικὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταστροφῆς ἢ τῆς ἐξαφάνισις τοῦ κεφαλαίου ἀπ' τοὺς κυρίους τοὺς ἐπῆλθε ταχύτατα καὶ ἐδημιούργησε στὸ νέο

καθεστῶς μεγάλες οἰκονομικὲς δυσχέρειες. Στὴν Οὐγγαρία, ἀντίθετα, τὸ σοβιετικὸ καθεστῶς, ἔχοντας ὑπ' ὄψει τοῦ τὸ ρωσικὸ δίδαγμα, ἐνήργησε μὲ πολὺ περισσότερὴ ταχύτητα καὶ κἀτόρθωσε νὰ ἔχει πολὺ ἱκανοποιητικώτερα ἀποτελέσματα.

Τὸν ρόλο τῶν οἰκονομικῶν μοχλῶν τὸν ἀποκάλυψαν σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁ ἀστικὸς παρεμβατισμὸς τῆς μεσοπολεμικῆς περιόδου καὶ εἰδικώτερα ὁ φασιστικὸς παρεμβατισμὸς. Ἡ «εὐλανιστικὴ» κίνηση χρησιμοποίησε μὲ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὸ τρόπο τὰ σχετικὰ συμπεράσματα καὶ εἰδικώτερα ἐκεῖνα ποῦ συνδέονται μὲ τὴ κοινωνικοποίηση τῶν Τραπεζῶν, θεωρουμένων σὰν τοῦ κυριώτερου οἰκονομικοῦ μοχλοῦ. Τελικὰ ὅμως οἱ θεωρητικοὶ τῆς ὠδηγήθηκαν κατὰ κανόνα ἔτσι στὴν ἀντίληψη μιᾶς κοινωνικοποίησης ποῦ περιορίζεται μόνον στοὺς οἰκονομικοὺς μοχλοὺς καὶ ἀφήνει ἔξω τὶς λοιπὲς καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἀντίληψη αὕτη εἶναι λαθεμένη γιὰ τοὺς λόγους ποῦ ἀναφέρθηκαν στὸ κείμενο.

2. Στὴν Ἑλλάδα ἔχει σημαντικὰ ἀναπτυχθῆ ἡ συγκέντρωση τοῦ τραπεζιτικοῦ κεφαλαίου. Μεγάλες τράπεζες ὑπάρχουν μόνον 7 καὶ συγκεντρώνουν σχεδὸν τὸ σύνολο τῆς τραπεζιτικῆς κίνησης. Ἀπ' αὐτὲς ἡ Κεντρικὴ Τράπεζα εἶναι μισοκρατικὴ (Ἑλλάδος), ἄλλη μιὰ εἶναι κρατικὴ μὲ εἰδικὸ προορισμὸ (Ἀγροτικὴ) καὶ μιὰ ἰδιωτικὴ μὲ εἰδικὸ ἐπίσης προορισμὸ (Κτηματικὴ). Ὑπολείπονται λοιπὸν μόνον 4 μεγάλες τράπεζες καθολικῶν ἐπιχειρήσεων (Ἐθνικὴ, Ἀθηνῶν, Λαϊκὴ—Ιονικὴ, Ἐμπορικὴ). Ἀπ' αὐτὲς ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἔχει μιὰ ἐντελῶς ξεχωριστὴ θέση σὲ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία.

Ἡ συγκέντρωση τῶν Ἑλληνικῶν Τραπεζῶν καὶ ἡ διαμόρφωσή τους σὲ τράπεζες ἐπιχειρήσεων δίνεται ἀπ' τὸν ἀκόλουθο πίνακα :

Ἑλληνικὲς Τράπεζες τὸ 1939 (πλὴν Τράπεζας Ἑλλάδος)

	Ἀκαθάριστα κέρδη	Σὲ ἑκατομμύρια δραχμὲς				Ἔθνη δανείων	Συμμετοχὴ σὲ ἐπιχειρήσεις
		Προεξο- φλήσεις	Βραχυπρόθ. πιστώσεις	Μακροπρόθ. πιστώσεις	Ἐποχρώσεις ὅ- πως σὲ δραχ.		
Ἑλληνικὲς Τράπεζες	1.746	2.446	11.031	6.719	16.150	3.312	1.476
Ξένα ὑποκαταστήματα	—	153	456	34	508	—	4
Σύνολο Τραπεζῶν	1.746	2.599	11.487	6.753	16.658	3.312	1.480
Μεγάλες Τράπεζες	1.646	2.134	10.418	6.480	15.270	3.264	1.392
Ἐθνικὴ Τράπεζα Ἑλλάδος	803	935	6.206	1.222	8.400	2.879	620
Μεγάλες Τράπεζες % ἐπὶ τοῦ συνόλου	94	89	95	97	95	98	94
Ἐθνικὴ Τράπεζα % ἐπὶ τοῦ συνόλου	40	38	56	19	53	87	42

Τὸ σύστημα τοῦ ποιοτικοῦ περιορισμοῦ ποῦ ἰσχύει στὸ χειρισμὸ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου κατὰ κανόνα στὴν Ἑλλάδα, λόγω τῆς γενικῆς ἀστάθειας τῶν ἐπιχειρήσεων (προεξοφλήσεις ὄχι σὲ ὠρισμένη τιμὴ ἐπιτοκίου, ἀλλὰ μὲ προσωπικὰ κριτήρια) αὐξάνει τὴ δύναμη τοῦ ἑλληνικοῦ τραπεζιτικοῦ κεφαλαίου, ἀντικρυστὶς ἄλλες κατηγορίες ἐπιχειρήσεων.

3.—Ἡ καθυστέρηση στὴν ὀργανικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας δίνεται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο πίνακα :

Κατανομὴ βιομηχανικῶν καὶ βιοτεχνικῶν ἐπιχειρήσεων ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν μισθωτῶν (1928)

Κατηγορίες	Ἀριθμὸς καταρτημάτων μὲ προσωπικὸ			Ἀριθμὸς προσωπικοῦ καταστημάτων μὲ προσωπικὸ		
	0—5	6—25	25 καὶ ἄνω	1—5	6—25	25 καὶ ἄνω
Μεταλλεῖα	129	123	15	358	1.481	6.467
Βιομηχ. τροφίμων	18 509	839	137	30.296	7.896	7 975
Χημικ. βιομηχ.	411	92	24	808	1.019	3.190
Κατεργασία ὀρυκτῶν.	1.319	272	48	2.836	2.773	4.144
Οἰκοδομικὴ βιομηχανία	819	525	149	2.376	5.720	21.075
Φωτὸς, ὕδατος, θερμότης	146	124	24	456	1.381	4.989
Μεταλλουργικὲς	60	29	5	168	389	276
Μηχανολογικὲς	9.375	352	51	14.823	3.410	3.822
Ξύλου	6.122	425	27	11.440	3.900	1.548
Δέρματος	14.965	637	5	23.853	6.020	2.218
Ὑφαντικὲς	693	167	158	1.193	2.005	19.100
Νημάτων κλπ.	8.756	595	68	15.810	6.025	3.508
Χάρτου καὶ τύπου	829	196	49	1.780	1 932	3.237
Καπνοβιομηχανίας.	187	98	46	471	1.112	3.764
Ὑγιεινῆς	6.757	152	3	10.689	1.316	111
Συγκοινωνίας	1.159	202	123	3.061	2.538	21.548
Λοιπὲς βιομηχανίες	408	72	29	791	748	2.496
Σύνολο	70.644	4.900	1.047	121.198	49 685	109.468

Ἡ ἀπογραφή τοῦ I.K.A. (1937) μὲ 10.000 ἐπιχειρήσεων Ἀθῆνας καὶ Πειραιᾶ, παρέχει τὰ ἑξῆς στοιχεῖα: ἐπιχειρήσεις μὲ μισθωτοὺς 1 — 10: Ἀθῆνα 8873, Πειραιᾶς 8 790. 11—50: Ἀθῆνα 939, Πειραιᾶς 985. 51 — 100: Ἀθῆνα 103, Πειραιᾶς 102. 101—200: Ἀθῆνα 49, Πειραιᾶς 52. Ἄνω ἀπὸ 200: Ἀθῆνα 36, Πειραιᾶς 61. Μέσος ὄρος μισθωτῶν κατὰ ἐπιχείρηση: Ἀθῆνα 8,17, Πειραιᾶς 9,67. Στὶς ἄλλες πόλεις φυσικὰ ἡ συγκέντρωση εἶναι ἀκόμη μικρότερη.

Στὴ Ρωσία κοινωνικοποιήθηκαν στὴν πρώτη ἐποχὴ τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος μόνο οἱ βιομηχανίες ποὺ εἶχαν ἀπὸ 50 ἐργάτες καὶ πάνω, ἐνῶ στὴν Οὐγγαρία οἱ βιομηχανίες ἀπὸ 10 ἐργάτες καὶ πάνω. Ὁ Vargua (La dictature du prolétariat) σωστὰ παρατηρεῖ ὅτι ἡ διαφορὰ ὀφείλεται στὸ μεγαλύτερο βαθμὸ συγκέντρωσης τῆς ρωσικῆς βιομηχανίας. Στὴν Ἑλλάδα ἡ ὑπαρξὴ ἀκόμη μικρότερης συγκέντρωσης σὲ σχέση μὲ τὴν Οὐγγαρία, δικαιολογεῖ ἀκόμη μικρότερο ἀριθμὸ ἐπιλογῆς.

4. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνικοὺς Σιδηροδρόμους τὸ δίκτυ τῶν Σ.Ε.Κ.(1.479 χιλ.) ἀνήκει στὸ κράτος, τὸ δὲ δίκτυ τῶν Σ.Π.Α.Π. (860 χιλ.) καὶ τοῦ Σιδ. Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδας (89 χιλ.) βρίσκονται κάτω ἀπὸ κρατικὴ διαχείριση. Κάτω ἀπὸ

Ἰδιωτικὴ διαχείριση συνεπῶς ὑπολείπονται ὁ Σιδ. Ἀθηνῶν—Πειραιῶς (14 χιλ.) τὸ ἑλληνικὸ τμῆμα τῶν Ἀνατολικῶν Σιδηροδρόμων (170 χιλ.) καὶ ὁ Σιδηρόδρομος Θεσσαλίας (253 χιλ.), ἤτοι τὰ 16 % τοῦ συνόλου τῶν γραμμῶν.

Ἡ πλατεῖα χρησιμοποίησις τῶν αὐτοκινήτων στίς ὑπεραστικές συγκοινωνίες, πού στήν Ἑλλάδα, λόγω τῶν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν συμφέρει ἐξαιρετικά, καθυστέρησε ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιδράσεων τῶν σιδηροδρόμων (ὁ Σ.Π.Α.Π. βρισκόταν κάτω ἀπὸ Ἰδιωτικὴ διαχείριση) καὶ τῆς ἀδυναμίας μιᾶς συντονισμένης ρύθμισης τῶν δύο αὐτῶν συγκοινωνιακῶν τομέων.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀκτοπλοῖα βρίσκοντα (πρὶν τὸν πόλεμο) κάτω ἀπὸ καρτέλ τῶν ἐφοπλιστῶν καὶ μὲ ἰσχυρὴ ρυθμιστικὴ ἐπέμβαση τοῦ κράτους (κοινοπραξία). Τὸ καθεστῶς αὐτὸ προέκυψε σὰν ἡ μόνη διέξοδος ἀπὸ μιὰ περίοδο συγκοινωνιακῆς ἀναρχίας καὶ ἄγονου συναγωνισμοῦ τῶν ἐφοπλιστικῶν ἐπιχειρήσεων.

Οἱ κοινὲς μεταφορὲς τοῦ συγκροτήματος Ἀθηνῶν—Πειραιῶς βρίσκονται ἐπίσης κάτω ἀπὸ Ἰδιωτικὸ μονοπώλιο, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐκμεταλλευτικὴ, σὲ βάρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἱκανότητα εἶναι γνωστὴ. Ἡ ἀντίδραση τῆς ἐπιχείρησης αὐτῆς καὶ οἱ ὅροι τῆν σύμβασής της μὲ τὸ Κράτος δὲν ἐπέτρεψε τῆ βαθμιαία ἀντικατάσταση τῶν τραμ μὲ λεωφορεῖα, ἐξέλιξη πού ἔχει πραγματοποιηθεῖ σὲ πολλὰς μεγάλας δυτικοευρωπαϊκὰς πόλεις καὶ πού ἐκφράζει μιὰ, ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς, πλεονεκτικώτερη συγκοινωνιακὴ λύση.

Ἡ σημασία τῆς ὑπερπόντιας ἐμπορικῆς ναυτιλίας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία, παρέχεται ἀπ' τὸν ἀκόλουθο πίνακα :

Ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία κατὰ χῶρες (1939)

Χ ὠ ρ ε ς	Ὅλικὴ χωρητικότης σὲ χιλ. τόνν.	Σὲ χιλ. κατοίκους τόννοι
Νορβηγία	4.834	1.662
Μεγ. Βρετανία	21.002	444
Ὅλλανδία	2.970	343
Δανία	1.175	312
Σουηδία	1.577	250
Ἑλλάδα	1.721	242
Ἡν. Πολιτεῖες	11.490.	89
Ἰταλία	3.425	78
Γαλλία	2.934	69
Γερμανία	4.483	57
Ἰαπωνία	5.630	55